



DE TAO VAN HET WELBEVINDEN

Psychotherapie volgens Julia Kristeva en Alice Miller
en Tarkovsky's films als verlicht getuigenis

I Kristeva: Liefde als schijnnarcisme; Horror en Afkeer door Vervreemding ...en ONDEUGD als Hedonistische Therapie

EEN OPGEHEMELDE PROFESSIE

In een aantal spraakmakende boeken, gepubliceerd vanaf 1982, traceert semiologe en psychoanalytica Julia Kristeva de staat van de liefde tot in de huidige tijd. Liefde benoemt ze als een 'instabiliteit waarin het individu niet meer ondeelbaar is, maar zichzelf toestaat zich in een ander te verliezen, zo zelfs dat hij/zij niet meer in staat is te leven zonder die ander in gedachten'. Dat alles in de tijd en de ruimte waarin 'Ik' het recht heeft verworven uitzonderlijk te zijn in de ongedeeldheid met de geliefde van een bovenhumaan psychische gehalte. Op het toppunt van subjectiviteit, blaast ons Ego zich op tot kosmische proporties als tegenhanger van het verlangen naar de Ander. Gepaard gaand met een angst zowel als een verlangen om de grenzen van het zelf te overstijgen om zo een soort van perfect voorgestelde toekomst voorstelbaar te maken die ons tegelijk onverzadigd laat zijn.

Liefde is een bevlieging in de vorm van een woord of letter die we elke keer weer uitvinden. Tegenwoordig zijn we daarbij de zekerheden kwijt die ons onze geliefden vroeger nog garandeerden of voor ons afperkten. We hebben de ouderwetse liefde in schande begraven ten gunste van het Plezier en de Politiek. Het genot en de smart wordt door het ontbreken van codes over de liefde enorm versterkt. Er zijn geen spiegels meer die houvast bieden. Alleen nog de divan van de analist staat een sociale omgangsvorm toe, waar men gewaarborgd naar de liefde op zoek kan gaan, hoewel slechts binnen private perken.

Liefde heerst binnen het gebied tussen narcisme en idealisatie, want het Ego projecteert er zich mee en hemelt zichzelf op in de spiegel van een geïdealiseerde Ander. Het moet ons speciaal maken via tussenkomst van die sublieme Ander, die zowel metafoor is als metoniem voor het Soevereine Goede. Maar tegenwoordig ontbeert ons dat speciale door een overdaad aan afkeer, omdat de richtlijnen die ons naar het goede leiden verdacht zijn geworden. De liefde is in crisis, zo stelt Kristeva aan het eind van de

jaren tachtig. Maar niets is vernieuwender dan een constante crisis. Dus juist die overmatige afkeer zal ons verder helpen als we die behandelen!

In de liefdeservaring verbindt zich het symbolische met het imaginaire en het reële, waarbij affecten tot alles aanleiding geven en niemand er nog op let dat 'ik' maar een klein onderdeelje uitmaakt van die affecten. Zo verdwijnt de realiteit van het 'ik' naar het imaginaire. Voor Freud was duidelijk dat in de liefde op de achtergrond alles seks was wat de klok sloeg, wat ook naar het imaginaire was verbannen. En liefde brengt altijd een wil tot macht in het spel, een liefde voor de macht op en terzijde-van de divan. Daarom is de therapeutische setting de geijkte weg naar de liefde, die de soevereiniteit op het spel zet, zo veronderstelt Kristeva. Ook dat had Freud al snel onderkend. De patiënt wenst niet te zien dat de therapeut maar een therapeut is en zo begint de overdracht, die de realiteit doet vervagen. De patiënt wordt zo door het reële opgezogen, dat zoiets de bronnen van de verbeelding doet uiteenvallen en zo het symbolische (en ook het spirituele) verwoest. De patiënt valt voor een persoon die zichzelf te serieus neemt als de analist er aan toe geeft, alsof de patiënt voor hem een kind is, of een geliefde die weer opnieuw liefde verdient. Het is altijd moeilijk het spel van het serieuze te scheiden, want hoe is de hulp mogelijk zonder begrip en vermogen zich in de plaats te stellen. Zo ontstaan intense allianties tussen analist en geanalyseerde, die voor de analist weer de eigen vroegtijdig verloren liefdes oproepen. Zo ontstaat steeds een absurde situatie die van alles kan opleveren aan inzichten en symptomen, alles teken van het niet te temmen libido waarvan liefde de realisatie is en tegelijk het falen ervan in meest absurde en sublieme zin.

Overdracht is dus verschuiving van de liefde naar de persoon van de analist, die drie personen dynamisch in het spel zet: de geanalyseerde, zijn verbeelde of reële liefdesobject in zijn traumatische of neurotische betrekking en de stand-in voor het ideaal en de macht (het soevereine Superego). De analist is in dit verband de stand-in van het liefdesobject (de geliefde Ander) en wordt geacht te weten hoe lief te hebben en daarvan dus ook meteen het slachtoffer te zijn. De analist kan dat uitbuiten als middel tot dominantie ook om de heling te dienen als hij zeker weet, niet zelf door religieuze- of machtsmotieven te worden geleid.

Maar die Ander met een grote betekenis is niets anders dan de Grote Betekenis zelve (in de vorm van het sprakeloze aangezicht van de Ander dat een appél op ons doet, aldus Emanuel Levinas). Er is bruikbare analyse mogelijk als die Ander niet geliefd (of gehaat) maar als reëel wordt beschouwd via tussenkomst van de analist. Zo draagt analyse de mogelijkheid in zich van een proces van zelfrealisatie, die de geanalyseerde meer complex en autonoom maken door de smart te helpen beteugelen. Zo kan doormiddel van het analytisch vertoog het negatieve, oftewel de doodsdrift, in dienst treden van een symboliserend leerproces. Zo kan een open systeem in werking treden door de wisselwerking tussen de geanalyseerde als levend/symbolisch organisme en de Ander. Het je openstellen voor de Ander is de ontwikkeling van cultuur in groter verband en tegelijk het proces van volwassenwording. Dus is het model van de overdracht het model voor optimale psychische functionering, want door die openheid ontstaat een weg naar constante vernieuwing. Een levende psyche is dus noodzakelijk steeds verliefd of anders ten dode opgeschreven. Liefde in overdracht voorkomt optimaal een chaotische totale vereenzelviging en ook de dodelijke stabilisatie door het gebrek aan liefde, door het neurotisch betrekken op de ander steeds weer te bewerken en dat zo te houden. Die verhouding in de liefde van de overdracht is scandaleus, want de-psychologiserend en de-humaniserend omdat de mens geen vastigheid meer wordt gelaten maar naar z'n innoverende capaciteiten moet blijven zoeken in plaats van naar de waarheid. Het leidt dus tot wedergeboorte, die weer gesymboliseerd wordt,

door de driften te de-seksueren en weer te richten op idealisatie en sublimatie, op een proces van constante stabilisatie/destabilisatie tussen het symbolische en het semiotische met z'n libidineuze ladingen, een economie die het spreekwoordelijke bevoorrecht. Kristeva is het er nu om te doen om de semiotische voortbrengselen binnen de symboliek te traceren, binnen de vertogen die kenmerkend zijn voor de amoureuze dynamiek van wederzijds open systemen. Als een poging door allusie-op-afstand de amoureuze ervaring van het sprekende wezen open te stellen voor het gamma van zijn onhoudbare passies die zowel hemel als hel omvatten. Zonder daarbij het Ideaal te veronderstellingen en wat dat het individu allemaal kost, te ontkennen.

Welnu, tegenwoordig is er dus sprake van en crisis, zo vindt ze. En wel door een al te sterke afwijzing van en door de moeder in het huidige individualiseringstijdperk, waardoor vooral vrouwen zich in een zowel bekend als onleefbaar land wanen door hun moeder af te wijzen en als moeder te worden afgewezen. De geanalyseerden blijken vaak te lijden aan een vernietiging van de psychische ruimte. Als Narcissus die verdrinkt in valse beelden, toegediend door de media en de sociale rollen. Het narcistische object wordt enerzijds aangetrokken door de eerste identificatie met de als liefhebbend voorgestelde vader als basis voor het Ego-ideaal, en anderzijds door het verlangen naar, fascinatie voor, en afkeer van, de archaische moeder die nog niet taboe is verklaard. Dat wil zeggen: een abjecte moeder. Door de afbraak van de christelijkheid is dat in gang gezet. Eerder was dat abjecte nog opgelost in de figuur van de Maagd Maria, waarin vrouwen de voorstelling van hun eigen afwijzing nog konden oplossen. De eerste feministische golf wees de vrouw-als-object af, en daarmee de narcistische verwonding, veroorzaakt door de moederlijke seksualiteit. Ze kwam met de viriele activiste op de proppen die dat counterde, eerder in de figuur van een toezichthoudster dan een libertiniste. De tweede golf schoof een verzachtte vrouwelijke seksualiteit naar voren die onder het mom van vrouwenromances, sadomasochistische verwarring veroorzaakte. De vrouw ontbeert een tussenpersoon die de vaderlijke Wet kan doen verwerken en voelt zich in paranoia ondergedompeld.

Narcissus heeft niet meer het lef om de gehekelde moeder te bevechten en schernt zich af, om zich desnoods via genotmiddelen gelukkig te wanen. Maar de doodsdrijf staat een dergelijke afscherming niet toe zonder idealisering door verplaatsing en doet de psychose dreigen onder de aandienende verschijnselen van obsessies en histerie.

Narcissus verscheen ooit als de eerste moderne antiheld, Non-God bij uitstek. Hij die met zijn eigen spiegelbeeld heult, verliest zijn psychische ruimte omdat hij niets dan een vluchtigheid blijkt lief te hebben, en als dat uitkomt tot zelfmoord neigt. Weggerukt uit de antieke stadsstaat die is uiteengevallen en in de beschaafde moderniteit geworpen, waarvoor de hedendaagse massamedia synoniem zijn, wordt de moderne mens door een onbenoembare eenzaamheid op zichzelf teruggeworpen om zichzelf als een neurotisch psychisch wezen te herontdekken. Door de immanentie van de transcendentie die dat noodzaakt in de notie van reflectie wordt een nieuwe psyche opgericht. De westerse ziel wordt via obsessief buitenaardse betrekkingen, tot dat van een gedachtenruimte opgewekt, bemiddeld door de Ene die er het begin van is en de ruimte van een psychische eenzaamheid instelt. Narcissus wordt door het gebed vervangen, waarin men alleen is met zichzelf, in een intern leven dat van het uitwendige is gescheiden. En in de amechtige confrontatie met het Kruis wordt de Ene (= God), een Ander (= Christus-de-gekruisigde) die verlossing brengt om ons te leren houden van ons eigenste goede kant. Door God leert men van zichzelf te houden net als van de Ander, in plaats van het eigen gebarsten spiegelbeeld. Het ego werd affectief om zo de crises te integreren, waarna het kennende ego de buitenwereld leerde ontdekken die door Narcissus was veronachtzaamd, een

buitenwereld gedomineerd door S/M dynamiek en libertijnse erotiek. Het ongenoegen wordt daar dan steeds weer opgeroepen door afwijzing van de affectie.

De crisis van het paternale en het verlies aan psychische ruimte wordt ingeluid door de erosie van de liefde van de vader. De narcisten worden nu door een leegheid geteisterd en willen anderen - meestal vrouwen - of simpelweg geliefd worden om die gewenste en ontbeerde vaderliefde te vervangen. Hun rest een ondraaglijke psychische leefwereld, beladen met illusies, hallucinaties en leugenachtigheden.

We kunnen nu proberen die ruimte weer leefbaar her in te richten door een huis te creëren met een herstelde vader en gesuste moeder. Of betekent de constatering dat men alleen nog maar ontspanning in vormen van verdoving en vergiftiging tracht te vinden, dat een zekere psychisch tijdperk voorbij is, zo vraagt Kristeva zich af. Zij ziet de psychoanalyse als instrument om weer buiten deze omheining te kunnen treden en niet als psychoanalist als een bewaker ervan te hoeven functioneren. Laat de schijn zich maar serieus nemen en seks niet meer essentieel zijn. Want net zo belangrijk als een masker of een geschreven teken: van buiten verbazingwekkend, maar van binnen leeg. Als gedrag en instituties het falen van de representaties weer geïntegreerd zal hebben als één der vele illusies, dan wordt het narcisme hernieuwd aangepast. De crisis is dan geen puur lijden meer, maar teken van een neurotische staat die het mogelijk maakt schijn te absorberen.

Kristeva stelt een verbeelding voor als tegengif, ten bate van verzoening scheppende krachten, fantasmatisch, gewaagd, gewelddadig, kritisch, veelvragend en verlegen. Zo zullen de buitenaardsen tot leven komen als die verlichtende verbeelding slaagt daar waar de narcist zich uitput en de paranoia faalt.

Verbeelding is de taal van de liefde in overdracht, waar het verlangen naar onmiddellijke verzadiging wordt ondersteund door taboes en balanceert op de rand van de leegheid. Amoureuze relaties zijn op narcisme en idealisering gebaseerd, maar overdracht organiseert het 'zelf' net zo goed of nog beter, maar dan in een open systeem. En overdracht stelt geen nieuwe amoureuze codes in als vervolg op hoffelijkheid, libertinisme, romanticisme en pornografie. Het on-dramatiseert de verliefde betrekking, ook al toont het, dat het overdrachtelijke en amoureuze principe voor een lichaam onontbeerlijk is om zich niet dood of nutteloos en mensonterend verzorgd te voelen. Overdrachtelijke liefde roept het vermogen op, om te idealiseren via de haat/liefde verhouding, door de perversie uit te hollen en te verlichten. *En zo hemelt Kristeva haar eigen professie op!*

Door christelijke bewerking onderging Narcissus metamorfoses, bijvoorbeeld in die van Cherubino die een teerhartigheid vol verlangen uitdrukte, zonder te weten wat het was. Vandaag de dag is Narcissus een ET, een buitenaards beschaaft kindergeest die, van zijn psychische ruimte verstoken, met een prehistorische betrekking en verlangend naar genegenheid. Een vreemde in de wereld van macht en verlangen die de liefde opnieuw moet uitvinden. We zijn nu allemaal ET's aan het worden. Wat hetzelfde is gebleven, is dat de taal dat dit ontwortelde wezen temt en geliefd maakt, altijd in de verbeelding blijft steken. (Vooral in die van de film.) En in een permanente crisis verkeert. (Aldus: Histoires d'amour, 1987)

Maar hoe zit dat dan met die crisis veroorzaakt door de overmaat aan afkeer, vooral van de moeder en door de moeder? Kristeva bekritiseerde links al eerder op het feit dat ze de werking van betekenisverlening, taal en het onbewuste, in de politiek veronachtzaamde, door het belang van het abjecte dat het liefdesobject teweegbrengt, niet te onderkennen. Het abjecte is iets van een walging met een extreem sterk karakter, zowel somatisch als symbolisch. Het wekt de indruk op, dat het ons van binnenuit bedreigt. Zij herleidt dat op de strijd met de moeder, een tweespalt die

wezenlijk is op de weg naar autonomie om met haar te kunnen breken en zo de diade, de twee-eenheid te verbreken. De abjectie is het fundament van de identiteit in het imaginaire. Door middel daarvan verlaten we de staat van ondeelbaarheid (chora) om het symbolische te kunnen betreden. Latere confrontaties met die walging veroorzaakt onrust, omdat het ons aan de vroegere chora herinnert en aan het vreemde gegeven van het hebben van een aparte identiteit. De identiteit is nooit iets volmaakt vast en stevigs, maar van de orde van een instabiliteit. Willekeurige driften en impulsen vragen steeds weer om uitdrukkingen die zich onder andere in abjecties uitten. De eenheid van de identiteit is een aspiratie die constant door angst en onrust omtrent het verlies aan afscherming wordt bedreigd. Dat doet steeds interne afbreuk aan de voorstelling van het 'zelf'. De identiteit is niet langer nog iets wat alleen maar af en toe met vaste cultuurwaarden wordt opgepoetst, zoals in vroeger tijden. Als burgers en gemeenschappen hun eigen vreemdheid en verdeeldheid konden herkennen met de demonische en verlangde abjecties die dat naar buiten brengen in de voorstelling van een bedreiging door anderen, dan zou men met de verschillen kunnen leren leven door die anderen te zien als de vreemdeling binnen zichzelf. Dat vergt het erkennen van dat wat niet lekker zit binnen zichzelf; erkenning van de doodsdriften, erotisering, bizarrigheden, apartigheden, vrouwelijkheden en onbepaalde marginalisaties die niet onder een noemer vallen, zodat daarvoor niet langer zondebokken hoeven te worden gezocht.

Kristeva veronderstelt dat er zonder abjectie geen betekenis mogelijk is. Zelfs dat de stroom van abjecties niet kan worden onderbroken. Maar wel dat de notie van de vreemdeling als buitenstaander kan verdwijnen. De notie van de natie zou kunnen veranderen in die van een polyvalent huis in de vorm van een tezamenheid van alle vreemdelingen waarin we ons zelf herkennen. Geen intense homogene gemeenschap zoals de chora was, maar een heterogene en paradoxale samenkomst waarin het vreemde universeel is en de erkenning van anders zijn, recht en plicht. Zo komt ze tot een opwekkende ethiek, 'nationaal' geformuleerd. In de verbeelding garandeert maternale continuïteit identiteit, maar dat vormt de horizon als limiet van het kenbare veld en de condities en mogelijkheden van eenieder. Allerhande vertogen over democratie en moderniteit hebben die grenzen en identiteiten doen vervagen. Momenten van instabiliteit en kwetsbaarheid zijn de onontkoombare gevolgen van deze voortgaande veranderingen in onze verhouding tot anderen, hoe dan ook. En daarin moeten we onze vreemdheid leren aanvaarden, niet gelijk opgaand met een neerslag van een bepaald exclusief nationaal gevoel. Anders zal voortdurende onrust, onrecht, wreedheid en buitensluitingen en scherpe tegenstellingen, in tegenstelling tot permanente verwerking en vernieuwing, het gevolg zijn.

Kristeva hoopt te kunnen verduidelijken hoe economische en nationale kwesties en tegenstellingen zo geseksueerd, geregionaliseerd en gexenofobiseerd konden worden. Maar ze wijst niet de nationale trots af, want dat kan evenzogoed met tolerantie samengaan. Maar de macht om dat te bewerken kan niet langer afdoend aan efficiënte representerende organen worden overgelaten. Ze opteert voor vormen van machtsvertegenwoordiging die voorlopig en stabiliserend, verspreid en flexibel zijn waarin een 'gewenste afhankelijkheid' wordt nagestreefd. Dit vereist modern pluralisme, gedecentreerde en niet gemeenschap gebonden politiek die de residuen van het kolonialisme afwijst, maar aansluit op nieuwe samenlevingsvormen die tegelijk globaal en lokaal zijn met gefederaliseerde en verenigende soevereiniteiten. Een natie moet een natie van vreemdelingen worden, dat met scherpe contrasten kan omgaan. En niet een land van intieme gelijkwaardigheid, bekend omdat alles gelijk is getrokken ook qua verantwoordelijkheid voor elkaar. Het is niet de gemeenschapszin waar Kristeva het in ziet, maar zo iets als 'vreemdschapzin'. (Uit: Powers of Horror 1982, Strangers to Ourselves 1991, Nations without Nationalism 1993)

Nabeschouwend: Maar in het tijdperk na 9/11 aangekomen moeten we de volgende kritische kanttekeningen bij het gedachtengoed van Kristeva plaatsen, ingegeven door de tekenen van de tijd:

De vraag is natuurlijk of Seks wel zo reëel is en niet een gesimuleerd bevredigende betrekking, die steeds weer door de analist als betekenisvol-want-primair-libidineus wordt opgevoerd, terwijl de natuurlijke betrekking er altijd al eerst één is van een voortdurende hekel, een afstand nemen en houden, een afzetten tegen, met de nodige agressie en een later uit de weg ruimen. Is het niet zo dat Freud uiteindelijk tot het inzicht geraakte dat de doodsdrijf, de negatieve instelling, aan alles vooraf gaat en altijd als eerste in beschouwing moet worden genomen om tot enig reëel begrip te komen, zo dat al wordt gewenst. Want als dat dan gewenst wordt is er dan al sprake van een omkering of keerpunt in de natuurlijke staat! Maar het is niet voor niets dat Freud en in navolging daarvan Melanie Klein, daar pas op het eind van hun levens achter kwamen. Het moederlijk denken moet wel uitgaan van eerst de liefde en het verdringen van bedreiging, omdat het juist aan de angst voor die bedreiging ontspruit! Het moet de schuld wel ontkennen een sterfelijk wezen in haar wereld te hebben gezet en evenzo de basale nijd ontkennen die haar kind haar daarom principieel toedraagt. En dan nog kan het zich dat pas toestaan als het een begrip als een oplossing weet voor te stellen.

De Ander voor zover nog niet aan ons bekend, vormt altijd al eerst meteen een reële bedreiging omdat hij onze plaats zou kunnen innemen, ons kan verdringen op de meest slinkse manieren, bijvoorbeeld juist door ons begrip eerst af te dwingen via wezelachtig gedrag. En waarom zouden we hem moeten kennen en onderkennen, o ja anders dan alleen voor de zoete lieve vrede! Pas later blijkt dan misschien wel via de realiteit van het onszelf in stand houden, dat we iets via die Ander - altijd om redenen een heel bepaalde - kunnen bereiken!

De Ander is ook altijd al de wolf in schaapskleren die ons psychisch territorium binnendringt. En dat gebeurt nu moment als we hem ontwaren, zo op het oog en uit het hart!

Daar weten de Palestijnen, de Indianen en de Aborigines - alle verdreven en uitgeroeide volkeren - over mee te praten. En als we daar van uitgaan, ontstaat er een heel ander verhaal over de liefde! Die begint niet bij het Verlangen of de Seks, maar bij de oorspronkelijke Nijd of een getemperd op de hoede zijn, al naar gelang de kracht van het Individu en/of het Ego. En Verlangen en Liefde wordt later pas in gang gezet door de Alleenheerschappij die blijkt als wij ons comfortabel hebben gesetteld. De verhouding tussen analist en analysant is zo'n comfortabele setting, voor beide. Als ze ineens om een stuk brood zouden moeten vechten zou de harde realiteit ineens wel weer opgeld doen, maar die is tot zolang niet bespreekbaar. Wel natuurlijk de verlangde liefde! En ook dan blijft nog altijd staan dat zoiets voor de zich zwakker voelende patiënt, allereerst een appél is op redding en bijstand in het leven dat hij ook, of misschien zelfs juist, door alle gemak, zo moeilijk aan kan.

En wat stelt die liefde dan nog voor in de overdracht? Was het niet altijd al zo dat de liefde draait om toe-eigening, om het ter vervoeging willen hebben als een speelgoedje voor de willekeurige lusten en verlichting van de lasten, voor de ontluiking na de ontlasting. In de overdracht moet er worden geleerd daarvan af te zien en dat kan dan alleen maar bevredigen door na de aandacht die het slechts schenkt voor even, een uitweg te vinden in de ondeugd. De analist vindt er dan niet langer de bevestiging in van het belang van zijn positie en zo komen we bij een schijn van samenhang die eigenlijk vanaf het begin op een verstotingsproces moet uitlopen en alleen in het ontwikkelen en uittesten van die potentie, bevrediging schept op den duur en zo het ego weer versterkt. In de

wederzijdse ondeugendheid, in het spelen met elkaars eigenaardigheden en vastgeroeste inzichten vinden zowel geanalyseerde als de analist zichzelf in wederkerigheid terug in al hun beperkingen waar wel eens een rare open relatie uit zou kunnen opbloeien die ten minste rond de private divan bevrijdend kan zich. Alleen dan al voor beiden reden er af en toe een toevlucht toe te nemen. De analist kan dat doen door aan te geven dat hij zichzelf en al zijn geduid niet zo serieus neemt. Dat zou wel eens heerlijk kunnen opluchten al zal de klant zich aanvankelijk natuurlijk in dubbele zin belazerd voelen. Door hem na de eerste grimlach een keer flink aan het lachen te brengen zal dat als vanzelf oplossen, alle complexen met zich mee sleurend. De analyse is dan alleen nodig omdat je in je ongenoegen tegenwoordig beheerst moet blijven vanwege het panoptisch toezicht en helaas niet gewoon je eigen gang kunt gaan en met geweld toe-eigenen wat je liefhebt of waar je op valt of nog sterker op kickt. Want wie zegt nou dat de geliefde geïdealiseerd wordt, zoals de analist vanuit de theorie maar steeds noodzakelijk moet benadrukken, als een spiegeling van het perfecte 'zelf'. De geliefde lijkt meer een noodzakelijke fixatie, een cliffhanger in de film van het leven, een spanningschepper die naar een ontknoping leidt, desnoods met geweld en zeker via de voorstelling van een dreigende gewelddadige tweespalt waarin de uitslag ongewis is en alleen in de volkse verbeelding altijd naar een overwinning van het goede of gesympathiseerde voert. In sprookjes, dus, waarmee meteen is gesuggereerd wat die voor nut hebben of waar ze vandaan komen.

Als analist, ook in bredere zin, dicht Kristeva zichzelf en de haren, een bevoorrechte plaats toe, door zich de positie voor het zicht op de weg naar de heling toe te denken. En niet alleen op persoonlijke schaal, maar ze breidt dit even gemakkelijk uit naar nationaal en supranationaal niveau, door een ethiek voor het samenleven aan te reiken.

Welnu: gelijk op daarmee is het counselen en cocounselen via de - min of meer sociale - media. En van de mediators tot een vervanging van de geheime en bevoorrechte besprekingen tussen analist en geanalyseerde gemaakt, via het open en uitdijende stelsel van die media. Vanachter de mediaburelen maken we ons nu vrolijk en sentimenteel aan elkaar in hoge mate bekend van al onze kanten, van pervers en dominant tot zwak en super zielig. Als het maar aandacht trekt, want aandacht is de nieuwe constante van Narcissus die zich weer heeft omgewenteld door de spiegel om te keren, via een trance-formatie tot het wereldwijde slachtoffer dat zich laat herverbeelden. De abjecten worden sindsdien als zielige schepsels ten toon gesteld en ondervraagd naar hun zielenroerselen waar we mondiaal mee meeleven tot tranen toe beroerd en ongevraagd vermaakt. Globalistisch Leedvermaak heet onze comfortabele conditie. Zo lijkt de abjectie getemd en onder de knie, maar blijkt uiteindelijk dat alleen onze Westerse ziel steeds meer en meer wordt gestreeld opdat we inderdaad hypocritiserend weer in onszelf gaan geloven, na de afgang van het christelijke martelaarschap en de koloniserende politiek als tegenhanger, waarmee we de hele wereld eerder vanuit het Boreale of Teutoonse Westen een loer draaiden.

afkeer van Kristeva door de ONDEUGD

De wereld als immens psychisch probleem; zie hier de staat van het hedendaagse narcisme dat Kristeva verwoordt. Was er bij Plato nog een schaduw van echt iemand anders, bij Kristeva zijn er alleen aanbeden spiegelingen van het 'Zelf' en de teleurstelling van de ontdekking dat die spiegeling wel vreemd maar niet iemand anders is. Nu is Kristeva zelf voor ons al een ander, een vreemde vertoger, en dat zal ze zich in haar geschriften als besef verbieden. En zeker zo iets als de Ander te zijn, die ons leven stiekem opdringerig binnendringt op wat voor manier dan ook. Een ander die eigenlijk niet gewenst wordt, omdat we met rust willen worden gelaten en al zeker niet meer mee willen moeten communiceren. Ook al wordt

ons dat opgelegd door de klasse van kooplui en ondernemers, die de vreemdeling als bron van inkomsten hebben toegelaten op ons terrein. Het gelijkstellen van de Vreemdeling met de Geliefde en gehate Ander die ook nog eens onze liefde afwijst omdat het eigenliefde zou zijn, is een schijnvertoning van jewelste. Met de ander bevond je je in een double-bind, maar de vreemdeling verleen je hooguit gastvrijheid en buit je uit als hij dat al niet met jou doet. De analist is zo'n ander die zichzelf als een verschaffer van veranderend inzicht beschouwt. Die ons het probleem van de betrekking op hem of haar aanpraat, terwijl wij eigenlijk liever maar volledig blijven zwijgen. En dan nog de therapeutische omgeving als een disciplinerende gevangenis beschouwen; als het eigentijdse Panopticum van het opgedrongen Oedipus-complex waarin de moeder tot de veroveren vreemdeling is gevormd. Hoewel VERZORGINGSBAJES een betere metafoor is als aanduiding van het toezicht en de schaal waarop.

Het meesterlijke drogbeeld is als volgt opgebouwd:

Het te kennen Object wordt voorgesteld als een neutraal, onbeschreven blad, dat zelf sprakeloos is, alleen, maar wel heerlijk semiotisch. Maar Kristeva kent de Mens en zijn Zelf in zijn lichamelijke staat als sprekend en betekendend wezen. Nu is de 'ander' altijd al een 'zelf' dat zich ergens in spiegelt en zeker niet in, maar eerder aan het 'ik'. De Ander dringt zich op. Maar al te vaak in een ideologie of met een geloof waarin het zich een onschuld aanmatigt en soms zelfs een uitverkorenheid, vaak ook vanuit een verborgen gevoel van minderwaardigheid-op-zich. Het Vreemde Object is niet uitgenodigd. Er is niet om hem of haar gevraagd en men is er ook nog lang niet op gevallen. Het valt alleen wel op door zijn plotseling al te nadrukkelijke aanwezigheid die we modern noemen en ons verplicht een plaats in te ruimen in de ruimte die wij eerder nog als exclusief als onze eigenste leefwereld beschouwden. We moeten delen met de buitenstaander, nadat deze als Ander is beteugeld en de gezinsleden ons dwongen met hen onder de vaderlijke zegen samen te leven. Dat wordt ons opgelegd door de Autoriteit van de staatsintelligentia. Door zowel de vader of de moeder of de staat, die ooit eerst suggereerden ons die leefwereld voor te behouden en daaraan dienstbaar te zullen zijn en die volledig voor ons open te houden. De vreemde Ander wil altijd al ook iets van ons als hij zich aandient. Alleen misschien juist niet als wij ons op hem betrekken als een ideaal, of eerder nog een toe te eigenen, dienstbaar Subject dat ons kan vervullen of verlossen (en nooit een object, zelfs niet in de lust! Want we willen altijd ook zelf gewild worden; zelfs nog bij een huisdier!). Maar niet elke ander is zo'n Christusfiguur en zeker niet degene die ons zijn hoogst eigenaardige wet-van-aanwezigheid voorschrijft of ons voor laat schrijven. Meer- of minderwaardig, wat doet het er toe. Kristeva vermoedelt dat alles vanuit de aangemeten positie van de analiste, die al in haar veronderstelde en niet eens uitgesproken kennis zich superieur aan ons aandient. De Wil-tot-Macht ligt al volledig aan haar kant en dus kan ik haar alleen nog miskennen en misgunnen, waarna zij zal stellen dat zoiets komt omdat ik de vreemdeling in mezelf niet wens te onderkennen. Ook niet als ik maar blijf aanduiden dat hij of zij tenminste niet de vreemdeling is die ik in mijn steden wens en ik zou dienen lief te hebben omdat hij of zij mij gewoon in afkeer en aversie tegenstaat. Kristeva spreekt over amoureuze betrekkingen daar waar ze al van verplichtingen uitgaat. En liefde kan niet worden opgelegd of afgedwongen, maar wordt helaas altijd dramatisch of theatraal overkómen om op te lossen in de alledaagse duivelskringen, van het niet-met en niet-zonder meer kunnen!

Het kan niet langer gaan om de Vreemdeling die in ons Zelf huist. Het zal voortaan alleen nog draaien om het willoze gegeven dat we nooit meer alleen zullen zijn en ons toch als zodanig in de steek gelaten voelen! Alleen Narcissus was nog alleen met zijn schaduwbeeld en zag zich niet omringd en daarmee bedreigd door anderen met machtige of overweldigende of aanmatigende aanspraken. Was het maar zo dat de vreemde Ander zich wist te

gedragen door alles voor zichzelf te houden en zich, bij binnenkomst in onze leefwereld, bescheiden op de achtergrond weet te houden. Dankbaar voor onze gastvrijheid en als Nieuweling in ons wezenlijk geïnteresseerd. Die paradijselijke staat komt nauwelijks nog ter wereld voor en is altijd een hoogst zeldzame suggestie geweest die beter maar niet te goeder trouw voor lief kon worden genomen.

Maar ook de boreale Westerling die een meester was in het zichzelf zogenaamd ten behoeve van de Ander opdringen heeft makkelijk praten! Inderdaad stelde de Westerling zich eeuwenlang op als de binnendringende vreemdeling die het voor het zeggen wilde hebben en met nietsontziend geweld zijn wil op wilde leggen. En nu en al sinds enige tijd stelt hij zich afzijdig op en wil alleen nog met geweld te hulp schieten en voor zijn hulp terugbetaald worden. Is het een wonder dat wij westerlingen steeds meer en meer met afkeer worden bejegend nu wij er moeilijk over doen dat vreemdelingen zich bij ons aandienen om nu van onze ondeugden te mogen komen genieten? Misschien wordt het tijd deze vreemdeling eens in onze eigen cultuur toe te laten om ons vervolgens af te vragen wat wij de wereld nu nog werkelijk zouden kunnen bieden om onze misdadige opdringerigheid weer goed te maken. Maar wie weet wordt daar allang niet meer door die plotseling opgedoken, vergeten vreemdelingen om gevraagd!

Na het bespreekbaar maken van het taboe op de seks en het wilde verlangen voert Kristeva ons naar ik vrees naar een nieuw taboe als een keerzijde van die bespreekbaarheid: een taboe op de dreiging van een opdringing die agressie opwekt. Zo wordt er een nieuwe schijnwereld in het leven geroepen. Die van de 'multiculturele samenleving' die natuurlijk gaat verhullen dat we allemaal zo afgesloten als maar mogelijk van elkaar en van het vreemde dat ons omringt willen kunnen blijven. Zo geïsoleerd mogelijk; opgesloten in het ons omringende genoeglijke comfort dat ons ten minste genegen en niet zo vreemd is.

Maar anders kan het ook: Gewoon toegeven zich door de vreemdheid te voelen aangetrokken omdat het een verruiming belooft van libidineuze sensaties. Zonder daar nog veel woorden aan vuil te maken, want het is alleen maar semiotisch ingegeven.

Noem dat maar gewoon het veroveren van een nieuwe psychische ruimte, waarin de bekende omgeving aftands en geestdodend is geworden. Niet noodzakelijk zo, maar gevoed door een REISSYNDROOM (= een ziekelijk enthousiaste aandrang om te willen ontsnappen en uit te dagen, er uit te willen breken; waarvan we al niet meer weten waaruit, omdat we het moederhuis al zijn vergeten, laat staan dat onze moeder ons nog langer tegenstaat). Daar past geen dwingende ethiek of moraal meer en blijft het grote gevaar bestaan, te worden overgenomen en onder de voet gelopen. Het onbekende en gevaarlijke is ook altijd uiterst libidineus beladen, wat niet tot vernieuwing hoeft te leiden en maar al te vaak naar de catastrofe. De Columbiaanse cineast Lander heeft daar in de fim **Monos** (= 'Apen') een duidelijk en voor zichzelf sprekend beeld van gegeven. Als een vernieuwing of verversing van de film 'De Jeugd van Ivan' van Tarkovsky waarin deze ons zijn jeugdtrauma's uit de USSR en de strijd met het Nazisme voorschotelde. Dan blijkt dat we tegenwoordig nog steeds door de voortdurende traumata van de anti-kapitalistische Wereldoorlogen worden beziggehouden. Nog steeds vervult dat onze Geest en Spiritualiteit!

Het wordt beleefd als een vorm van verworven en vooral bevochten vrijheid en niet van afgedwongen tolerantie, zoals vroeger bij de Protestanten in de Afkeer van het Katholicisme. Geen fatale strategie maar een gewoon doen en ondernemen tegen beter weten in. Misschien wel om aan dat beter weten - die gruwelijke francofone betweterij - nu eindelijk eens een keer voorbij te gaan. Want in die nieuwe psychische ruimte is alles alleen nog maar

persoonlijke ervaring die op de dood stukloopt. Als het ware een magische Andere Realiteit die zich ophoudt langs de grenzen van de Postnormaliteit, grenzen die niettemin steeds hoogst noodzakelijk worden aangegeven. Dat vormt het einde van de ruimte van het Ego Cogito Sum, omdat dat bedachtzame Ego de wereld slechts zo aards en saai mogelijk weet voor te stellen, hoewel wel zo veilig. Maar postmodern comfort heeft veiligheid vervelend gemaakt en dus willen we gewoon wat anders. Geen schijn, geen verbeelding, maar zuivere losbandigheid. We kruipen wel weer naarstig terug in onze schulpjes als het teveel wordt. Niet bemoederd door de gedachte of die veilige beschermde plekken nog wel bestaan en niet zijn platgebombardeed. We leven maar eens en de grenzen der perceptie staan hier nog open en we zien wel waar we uitkomen. We kunnen het nu vrijuit zeggen: we zien wel en we zullen wel blijven zien. Voor ons heeft al dat intellectuele getreuzel en geneuzel zijn tijd gehad en wie zijn wij dan nog anders dan een stel, op het virtuele centrale-stadsplein van de Globale Interculturele Stad, uitgelopen kosmopolieten zolang het nog mogelijk is. Till the End of the World, zo dichtte Wim Wenders filmisch.

De vrede heeft lang genoeg geduurd, de grenzen zijn voldoende vervaagd, lang leve de grenzeloze ondeugd! We hoeven voor niets meer echt te deugen en dat is uiterst comfortabel, super-de-luxe! En alleen ons Westerlingen is het gegeven. Of beter: alleen in het Westen is het aan de bewoners aldaar voorbehouden. Want in het Oosten en Zuiden zullen ze daar nooit aan toe komen, zolang ze zich daar blijven ophopen, op hoop van zegen. De Stakkers! De arme sloebers en sjacheraars. Als wilde konijnen die niet willen begrijpen dat het niet meer tegen de bierkaai opfokken de uitkomst is! Alleen stoppen met voortplanten wat de Ander niet verbieden kan!

En zo vinden we elders allemaal hoogst interessante vreemdelingen, waarvoor we voorlopig lang nog niet hoeven op te passen. We kunnen ze de hand reiken door hen te tonen wat er toch allemaal in de wereld voor mogelijk moet worden gehouden als je het regime van het de comfortabele ontsnappingsclausules instelt. Ze zullen nog lang hevig geïmponeerd zijn. Hoort, zeg het voort, maar vertel het asjeblieft niet openlijk verder! Zo zijn we door onszelf dus voor en als vreemdelingen interessant geworden en dat is ons ijzersterke geheim! Dat is eigenlijk al zo sinds het begin van de kolonisatie die ons de hele wereld binnen handbereik heeft gebracht. En het is niet de vreemdeling die in ons huist, die interessant is om te leren aanvoelen wat er gebeurt. Het is het beeld van ons dat de vreemdelingen met zich meedragen en waar ze zich aan optrekken, dat zo akelig intrigerend is. Het is Ons Imago in hun ogen dat de hang naar vrijheid belichaamt en tot wezenloze doorbraken aanzet!

Kristeva, mag zich tot aan haar dood dienstbaar blijven maken voor en aan de Hypocritocratie, synoniem voor de moderne Plutocratie. Voor en aan een intellectuele kaste die de Dressuur bepaald, die binnen staatsinstellingen naar moderne sociaaldemocratische snit is gesponnen en geweven. Die in hun eigen taal worden aangeduid als beleids- en programmamakers voor de onderwijsinstellingen, de media en politiek. Ze mag er imposant en keurig uitgedost voor zorgdragen dat de hang naar samenhangigheid comfortabel in alle uitspraken overheerst. Opdat men ook, zich op zichzelf zonder gevaar tegen alles en nog wat mag afzetten. Want de Haiders en Wilders horen alleen privé en binnenskamers hun grote bek te mogen opentrekken. En ziedaar hoe keurig ze ineens hun lesjes al hebben geleerd, ze doen het warempel ook alleen maar binnenskamers. Nota bene die van het plechtmatige landsparlement!

Wie vreest er nu de nazi's en de islam-extremisten nog echt. Ze figureren alleen nog voor ons geestesoorlog in computerspelletjes als Doom of in megalomane misdaadromans. Ook dat mag tegenwoordig gewoon, ook al brengt het nog wel onze kids van de wijs in hun opgefokte passies. De Jeugd is een tijd geworden om het verschil tussen simulatie en realiteit onder de knie

te krijgen... of uit het oog te verliezen. En Van Gogh en Fortuin brachten ons al te onbezonnen de grenzen van de politieke en mediamieke onbesuisdheid bij. Maar alles mag, in woord en gebaar en dat is letterlijk tot Kunst verheven.

Zelfs Breivik voelt zich kunstenaar! Maar dan in zijn geval eentje die voor altijd is opgesloten en niet meer ontsappen kan. Ach, wat sneu!

Op de lange duur zou ook dat wel weer dodelijk zijn, want liefde en afkeer als een grenzeloze vorm van 'gaming' - van virtuele rollenspellen - is al te zeer een surrogaatgebeuren. Eens komt wel weer de tijd dat het leven weer haar ware gezicht toont en de ingenieuze en comfortabele lit-jumeau waarin de analist met de analysant de welbespraakte eenzijdig gerichte liefde bedrijft, door een simpel eenpersoons spijkerbed wordt vervangen. Voorlopig van later zorg, maar de liefde en afkeer zijn begrippen geworden en daarmee woorden die vooral met macht zijn beladen. Machtsvertoon in de zin - zoals Foucault ons leerde - van een spreekkamer waarin streng is voorgeschreven wie wat wanneer en waarom mag zeggen.

Het fenomeen van de ondeugd - wat het ook semiotisch betekenen mag - is de enige manier om die macht te omzeilen, zonder haar begrippenkader te hoeven weerleggen. De kracht van onze maatschappij schuilt dan in de subtiliteit waarmee met die ondeugd wordt omgesprongen. En wel door dat fenomeen weer opbouwend te presenteren en zo de angel eruit te halen! Ondeugd was de motor voor doorbraken door vaste patronen en daarmee voor zoiets als het Modernisme als geheel. Beheerste ondeugd stopt niet de vernieuwing - integendeel die gaat met sprongen vooruit - maar wel beheersing van de veranderingsprocessen. Want juist die steeds maar weer met geweld opgewekte beheersing maakt zo van al het nieuwerwetse een variant van hetzelfde. En alleen onbeheerste verandering doet de wereld hernieuwd opleven. Al het andere is een proberen te conserveren wat langzaam moet afsterven. Zo ook de liefde en de afkeer. Weg ermee, na verloop van tijd als we dan zonder kunnen!

Ter illustratie van de in het bovenstaande beschreven ontsporing van Kristeva in een hernieuwd Religieus Perspectief dat de Ondeugd ontkent: een transcriptie van een interview met Kristeva uit 2010 over 'De mythe van het innerlijke leven', gepubliceerd voordat Breivik op het toneel verscheen:

Right now you're working on a conference organized by the Vatican, a meeting between philosophers and believers. How important is Christian heritage in the definition of humanism?

The conference is an initiative of the Vatican, a meeting between believers and humanists, which will be called The Court of the Gentiles (Parvis des Gentils). I am thinking about a way to present that humanism borne out of Christianity, which broke away from Christianity, which kept quite a few Christian values, but which totally changed them, deepened them, while totally rejecting some of them. The names of Erasmus, Diderot, Marquis de Sade in his radicality, but especially Freud help us to rethink other notions of humanity which are plural, complex and which include not just men, but women, youth, the teenager, the child, old people, the handicapped, etc. All that plurality is already in our conception, which is permanently being rebuilt again and again.

There is no such thing as stagnant humanism. That's what I hear in those calls from the other side of the Mediterranean. I see all those people dying under Kaddafi's bullets, all those people who aren't bearded fundamentalists. Of course the main problem now, which is far from being

resolved, is to find the structures that can replace those old corrupt regimes. Perhaps organizations like the Muslim Brotherhood and other para-Islamist organizations could take over. But one should nonetheless trust this spirit of freedom so that it doesn't sink into Islamism and find new forms, new expressions.

What is the place of religion in this quest for freedom and how can our modern, 'disenchanted' (in the words of Weber) societies reconcile themselves with people's need to believe?

I don't believe religion can be called enchantment. That's a vision that calls religion the "opium of the people". Enchanted is what? To give false illusions, to stir up enthusiasms, to give solace or to push to exterminate people who don't think like you. No, enchantment is not the nerve of religion. Religion is the receptacle of some truths of human experience. Looking at the Jewish and Christian religions, which I know better, their experience of emotions, of passions, which builds itself an inner space: who am I, what is the meaning of life, what is the relationship between life and death?

My emotions, my desires, my sensation, my languages, my interpretations, all this inner life, here is that wealth that religions have transmitted to us and that social sciences are trying to understand better today, whether in anthropology, art history, religious history, psychology, inner life which is linked to that of the other and which makes society. Without that inner life, society would only be banks or the internet, not made out of individuals, but dots or points that would communicate through Facebook and that wouldn't be very interesting and that could actually sink into chaos. The counterpoint to hyper-communication, to the excess of new technologies can only be that inner life as enlightened by today's sciences and by tradition as well.

Dit als reactie op 9/11? Tien jaar nadien verscheen er plots een zwaarbewapende neo-tempelier op het boreale wereldtoneel die in een eenmansactie wraak nam en aan zijn rabiante afkeer uiting gaf ter ultieme verdediging van het Joods-Christelijke gedachtengoed tegen de oprukkende Euro-Arabische overmacht waardoor ook Kristeva zich lijkt te hebben laten overweldigen. Een man offerde zich op om het ultieme symbool van de Nietzscheaanse Antichrist en Hyperboreëer te worden.

Wat hem toch bezielde? De wereld stond versteld en weet in al haar neigingen tot therapeutiseren er nog steeds geen raad mee. Natuurlijk, Breivik deugt niet; hij vermoordde de onschuld van het Innerlijk Leven. Hij bewees dat het Innerlijk Leven geen weerwoord heeft en men er zichzelf alleen in een paranoïde staat in terug kan trekken.

Hoe anders is het gesteld met de Ondeugd!

Breivik is altijd nog te demoniseren. En met een vette venijnige knipoog in zijn hemd in de hoek te zetten, zoals menige Scandinavische cartoonist dat ook met Mohammed kon, daar waar Hirsi-Ali en Van Gogh zich verloren in de Serieuze Benadering. Hen resteerde de Dood of de Vlucht daar waar ze wilden tegenstreven.

Ondeugd is natuurlijk een wegduikende Schijnbeweging, door eigenlijk toch gewoon op de eigen plaats te blijven die door de Tegenstander uit het oog wordt verloren. Geconfronteerd met de Ondeugd zal ook Breivik van zijn Dreigende Lading worden beroofd om als een onbenul op de mestvaalt van de Geschiedenis weg te zakken in het slijk der Aarde.

Na de botgevierde Ondeugd komt de Opluchting: hé, hé, dat hebben we dan ook weer gehad! Nu over tot de Orde van de Dag, met al zijn helden en antihelden, wat hun prestaties en tegenprestaties ook mogen behelzen. En met al z'n alledaagse besognes, waarvoor ondeugd en therapie geen oplossing bieden!

II Alice Miller: De afkeer van Freud & Marx en de therapeut als verlichte getuige van ons getraumatiseerde verleden

Julia Kristeva is een Frans-Bulgaarse psychoanalytica en emeritus professor in de Semiotiek - ooit de assistente van linguïst Roland Barthes aan de Diderot Universiteit van Parijs en de rechterhand van de gerenommeerde Franse postfreudiaan Jacques Lacan. Lacan wijdde haar in in de geheimenissen van de Freudiaanse psychoanalyse. Zelfs vulde ze dat aan met een heel dualistische visie: het semiotische is het vrouwelijke principe waarvoor ze de pleitbezorgster is. Dat principe vormt een streven naar vrijheid en onafhankelijkheid tegenover de Symbolische Orde, die door de Vader wordt ingesteld en bewaakt en dus een mannelijk principe vormt. In de ogen van veel mannen is dat allemaal net andersom: de vrouw is uitermate behoudzuchtig en aangepast aan Kerk en Staat en de man streeft er permanent naar daar uit te breken als eenzaam strijdende soldaat, een wilde eenling! Maar natuurlijk is elke vorm van dualisme een drogredenatie en een gruwel die de complexiteit van de wereld ontkent en het Zelf ophemelt en de Ander fundamenteel *miskent*.

In 2017 werd ze ineens in Frankrijk gearresteerd. Na het openen van de archieven van de opgeheven Bulgaarse Geheime Dienst bleek ze jaren voor het Communistische Regiem aldaar te hebben gespioneerd, zo concludeerde een Bulgaarse staatscommissie in 2018.

Ze heeft ook nog een keer geprobeerd een misdaadroman te schrijven die zich in Byzantium afspeelde. Wilde ze ermee uitdrukking geven aan haar onbegrepen passie voor misdaad en enerverende thrillers, aan de horror van de misdaad die door de staatsrecherche nog net wordt beteugeld? Zeer uitvoerig, zelfingenomen en opdringerig etaleert ze in die misdaadnovelle haar belezenheid. Maar het boek boeit nergens en de spanning ontbreekt. Ze toont alleen maar dat ze van het genre geen sjoechem heeft en dat een misdaadroman schrijven dus een kunst is die niet zomaar iedere wijsneus is gegeven! Onderhoudend spannend schrijven kan ze niet, alleen maar betweteren! In haar semiologische analyses sleept ze er altijd alles bij. Een enkele keer was dat de Kwantummechanica en toen heeft de wereld van de Fysica zich verkneukeld. Ook daar had ze totaal geen kaas van gegeten!

Maar heeft ze dat wel van de Freudiaanse Psychoanalyse waar ze zo hoogdravend mee koketteert? Ze behoort bij de Parijse 'Beau-Monde', bij de kringen van de postmoderne intellectuelen. Maar eigenlijk ook bij het establishment van postmodernisten en psychotherapeuten in Parijs.

Een jaar voordat zij haar boek over Afkeer en Horror uitbracht werd er in Zwitserland een boek in het Engels vertaald van een andere psychotherapeute. In dat boek werd deze wereld frontaal aangevallen. Het zou die wereld flink op zijn kop zetten door de Freudiaanse basismythes door te prikken, waar Kristeva nog nadrukkelijk - hoe kritisch ook - op teruggrijpt. Dat was in 1981 met de Engelse vertaling van 'Het Drama van het Begaafde Kind', geschreven door psychoanalytica van Pools-Joodse komaf Alice Miller. Kristeva had al vele boeken uitgegeven, maar pas met dat boek over Afkeer & Horror en later over de duistere kanten van de Depressie begon zij te theoretiseren over de zware thema's van het moderne leven. Voor Miller was dit haar eerste boek en het sloeg in als een bom in de wereld van Kristeva! En ook in de mijne.

Mijn huis was eind jaren zeventig en begin jaren tachtig het redactieadres van het blad Psychologie en Maatschappij; een kritisch kwartaalblad voor

psychologen en studenten dat was opgezet vanuit de twee Universiteiten van Amsterdam. De redactieleden van het blad waren aanvankelijk aanhangers van de Kritische Theorie zoals ontwikkeld aan de Duitse Frankfurter Schule. Maar allengs was de invloed van de Franse Filosofie in zwang geraakt waarin de theorieën van Lacan, Foucault, Guattari & Deleuze, Althusser, Barthes, Derrida en Lyotard en al hun secondanten centraal stonden. Kristeva was een van die secondanten. Jean Paul Sartre had hiervoor in de jaren vijftig de grondslag gelegd en zijn vrouw Simone de Beauvoir vormde de feministische pendant. Kristeva kwam op een dag een lezing geven aan de UvA en we waren allemaal present. Ze reflecteerden allemaal op het Marxisme en het Freudianisme. Ze waren dus te kenmerken als de eerste groep van Postmoderne cultuurmarxisten die ook kritisch stonden tegenover alle gangbare wetenschap en het instortende kolonialisme in Algerije en het 'Reëel Bestaande Socialisme' (zoals de Amsterdamse politicoloog en anti-stalinist Siep Stuurman dat toen typeerde) in het Oostblok en China. Op een dag lag er in mijn postbus een envelop met een boekbespreking van dat eerste boek van Alice Miller. Bestemd voor die redactie die, na lezing, niet wist wat ze er mee aan moest.

In de jaren die daaraan voorafgingen waren er al de nodige auteurs en zelfs cineasten opgestaan die het denken van Marx en Freud langzamerhand op z'n kop hadden gezet en op z'n retour hadden verklaard.

In al die kritische benaderingen werd het perspectief van de maatschappelijke en psychologische analyses omgedraaid. Niet langer werd het gezag van de ouderen, maar de vrije ontwikkeling van het kind tot de crux verklaard waarom de analyse draaien moet. Zo ging het rigide concept van een vooral in het Oostblok gepsychologiseerd zogenaamd 'klassenbewustzijn' en het primaat in het Vrije Westen van de 'oedipale mythe' stukje en beetje aan scherven. Allemaal met als doel om kinderen een zo onbezorgd mogelijke jeugd en ontwikkeling in het vooruitzicht te stellen. Niet langer gehinderd door afzichtelijke trauma's opgedrongen door de beklemmende ouderenwereld die eeuwenlang de boventoon heeft gevoerd van generatie op generatie. Die trauma's werden al eeuwen gevoed door de gewelddadige machtsdwang van religieuze en maatschappelijke "instellingen" die de kinderen meesleepten in hun hemeltergende rituelen en onderlinge hoogoplopende conflicten. Met name sinds de duistere middeleeuwen. Al die eeuwen was er sprake geweest van het ophemelen en heiligen van het inzicht en toezicht van het gezag dat door de Grote Leider als God zelf werd gepersonifieerd, terwijl het inzicht van de Ander werd verketterd om die Ander met steeds vernietigender geweld gelegitimeerd te mogen uitroeien. Altijd was het oordeel aan de ouderen onder toeziend oog van figuren als De Paus of de Partijleider. Van wederzijds begrip was nooit sprake, maar evenmin van enige oprechte wederkerige genegenheid naar de - gedisciplineerde - nakomelingen toe. Pas na afloop van de twee meest vernietigende oorlogen ooit, die nog in een Koude Fase werden doorgezet werd dat omkeren van die disciplinerende en ontwapenende en ontnuchterende mogelijkheid. Al lag toen meteen wel de hele Mensheid gruwelijk op apegapen, wat al sinds de 16^e eeuw en dus sinds de Renaissance had gedreigd! Toen door de steeds terugkerende uitroeiing door de Pest. Nu door de dreiging van nucleaire vernietiging en daarna extra door de dreigende gevolgen van de onbeheerste overbevolking.

In de 16e eeuw was overal in de 'boreale' (= Noord-Europese) landen een tegenbeweging ontstaan, gericht tegen het Zuid-Europese katholicisme - het sinds 400 AD opgedrongen algemene romeins/christelijke geloof. Die roep om hervorming van de geloofsdwang nam allerlei regionale vormen aan. Het waren een aantal Noord-Europese denkers - verlichters avant-la-lettre - die er de filosofische en politieke grondslag voor legden. De greep van de pauselijke arm om de gelovigen in een houtgreep te houden kwam te verslappen ondanks

de opgewekte contrareformatie door de door Ignatius van Layola gestichte broederschap van de Jezuieten, die het strenge katholicisme fanatiek over de wereldbol verspreidde. In Rome werd de corrupte Paus weliswaar teruggedrongen in zijn kasteel vlak bij het Vaticaan. En ondertussen werd in Spanje de Inquisitie ingesteld die de gewelddadige middelen verschaftte om ketters op alle mogelijke manieren meteen de nek om te draaien of op de brandstapel te laten belanden. Zoals Jeanne d'Arc al was overkomen om Frankrijk te redden van de Engelse overheersing. Nadat de afvalligen eerst waren verketterd, zoals ooit de Catharen (de oerketters) in Zuid-Frankrijk in hun afwijzing van het middeleeuwse gezag van de Paus. Om zo de kerkelijke moraal te verschaffen om ze te mogen uitmoorden met de ingebeelde zegen van een straffende God die door de Paus werd gerepresenteerd op Aarde!

Vanuit Engeland dat bezig was een handelsimperium op te bouwen, begon de ommekeer. Eerst hoogst bedachtzaam, daarna met inzet van gelijke middelen. Rome was door en door corrupt geworden en wilde de bouw van een nieuwe Romeinse tempel - Het Vaticaan - financieren met aflaten waarmee gelovigen na het afgedwongen bekennen van vaak verzonnen zonden, diezelfde zonden konden afkopen. In Engeland verscheen Wycliff op het religieuze toneel om de rituelen van de kerk in al haar zogenaamd gewijde erediensten door te prikken. Hij vond er vele aanhangers onder de boeren die van hun land waren beroofd door de economische omstandigheden onder het juk van de heerszuchtige adel die met de clerus heulde, maar de greep op het leger verloor. Wycliff ging gelukkig merkwaardig genoeg vrijuit, mogelijk omdat Thomas Becket eerder de Adel aan banden had gelegd. Hij inspireerde Thomas More tot het ontwikkelen van het Humanisme, die op zijn beurt weer de eerste vrijdenkende wereldburger Erasmus aan het denken zette. Die predikte als eerste de tolerantie en dat werd door Elisabeth I in Engeland en Willem van Oranje in Holland krachtadig verdedigd en omarmd. En weer door de ultrakatholieke adellijke familie De Guise op een beestachtige manier verraden in de Barthelomeusnacht. Uiteindelijk zou de joodse denker Spinoza er de filosofische grondslag voor leveren die tot de Verlichting aanleiding gaf.

De zoon van Alice, Martin, heeft in een recent boek ter nagedachtenis aan zijn moeder dat doorprikken van het Freudiaanse gedachtengoed als volgt aangestipt:

*The English pediatrician and analyst Donald W. Winnicott (1896-1971) considered external influences as dangerous for the early development of a child in cases when coercion to adjust to the needs of the environment stifles the development of the self, of one's originality. **Winnicott understands the true self as the constitutional potential of a human striving for development. Human beings develop a false self in order to protect their inherent potential. In order to protect their originality, human beings, if need be, accept a life-long estrangement from themselves.***

*John Bowlby (1907-1990), the British pediatrician, child psychiatrist, and pioneer of attachment research, studied the mother-child relationship and found that a healthy self-development depends primarily on the intact relationship experience of the child with the mother. He opposed psychoanalysis because he ascertained from his research that the early mother-child relationship is more relevant for psychic development than what Freud had described as the sexual drive development. **Bowlby was clearly of the opinion that environmental influences have a greater impact on the psychic development of a human being than the intra-psychic mastery of psychosexual conflicts.***

The Austrian-American analyst Heinz Kohut (1913-1981) realized during his work as an analyst that children are, at a very early age,

existentially dependent on being perceived by their social environment. He was one of the first psychologists who recognized how important social mirroring is for human psychic development. By no means did he consider the narcissistic needs of the infant, indeed of humans in general, as neurotic. Instead, he saw these needs as very important: every human being has an existential need to be appreciated through being mirrored as a person.

Aan het eind van de zestiger jaren kwamen in Frankrijk de filosoof Gilles Deleuze en de anti-psychiater Felix Guattari met de meest frontale aanval op het Freudianisme. In een artikel van Ger Groot in de Trouw van 18 juni 2005 vat deze hun veronderstellingen als volgt samen:

(In)het Oedipus-complex (wordt) het ongerichte verlangen van het kleine kind gefnuikt door de gezaghebbende stem van de Vader, de personificatie van Wet en Orde. Ongeknakt moesten de 'verlangensstromen' het menselijke 'orgaanloze lichaam' blijven bezielen, zo meenden Deleuze en Guattari, opdat de mens, bevrijd uit de maatschappelijke dwangbuis, eindelijk gelukkig kon worden. Met Guattari zette Deleuze zich in voor een hervorming van de psychiatrie in Frankrijk, waar ook zijn vriend Michel Foucault voor ijverde. Maar voor hen ging die strijd verder dan het 'gekkenhuis'. De hele maatschappij was volgens hen onderworpen aan een psychiatrisch regime dat het individu hardhandig in het gareel bracht. Geestesziekte was de opstand tegen deze kneveling, die weerspanningen als 'schizofreen' achter slot en grendel zette. En zo werd 'schizofrenie' de geuzenvlag onder welke Deleuze en Guattari hun strijd voor de vrijheid voerden. De bevrijding van het lichaam, het ruim baan geven aan verlangens en genot, het lijkt zich voornamelijk te hebben gerealiseerd in het yuppietijdperk van de jaren negentig. En het hedendaags nomadendom heeft zijn voornaamste toepassing inmiddels gevonden op de arbeidsmarkt, waar het flexibilisering heet en is uitgelopen op kortlopende contracten, arbeidsonzekerheid en een soepel ontslagrecht.

Volgens Koen Haegens, in een artikel van 25 februari 2009 -
verschenen in *De Groene Amsterdammer*:

was dat schizofrene karakter (van de kapitalistische maatschappij volgens Deleuze en Guattari) niet per se iets negatiefs. Deleuze en Guattari rekenden in hun werk af met het idee van een stabiel, vastomlijnd 'zelf'. Simpel gezegd hekelden ze de impliciete aanname die ten grondslag ligt aan het westerse denken, dat altijd uitgaat van een statisch 'zijn', van God tot Heideggers Dasein. Hun werk was een poging in plaats daarvan te denken in termen van 'worden'. In hun fameuze Anti-Oedipus, vierden ze de 'schizo'. Het ging hen niet om de officiële diagnose van schizofrenie. Deleuze en Guattari zetten hun altijd in beweging zijnde 'schizo' af tegenover de verstarrende, vaststaande identiteiten van vroeger.

Deleuze en Guattari ventileerden een kinderlijke idylle, waarin geestesziekte - zoals depressie en schizofrenie - zou zijn op te lossen door maatschappelijke ingrepen. (In Nederland leidde dat bijvoorbeeld tot de invoering van de ambulante zorg.) Ze gingen het heil prediken van het nomadiseren, het ongebonden rondtrekken. En ze propageerden een 'rhizomorfe' cultuurontwikkeling die als een ondergronds wortelstelsel zich over de aardbol uitspreidt om zo de wereld tot een vrije veelvuldigheid te laten verworden. Dat noemden ze deterritorialisering, die weer tot reterritorialiseringen aanleiding zouden geven. Ze waren ware profeten! Natuurlijk was dat ingegeven door de ontwikkeling van de popcultuur van na die laatste wereldoorlog, mogelijk gemaakt door het ontstaan van de consumptiemaatschappij. Het ontstaan en de globale verspreiding van het internet met zijn sociale multimedia heeft hun utopie zeker in virtuele zin welhaast doen verwezenlijken. Als het niet letterlijk is dan kan nu iedereen zich zeker virtueel overal onmiddellijk naartoe of in verplaatsen en met elke dwangstelsel breken. We kunnen, zeker in onze vakanties zo overal naartoe en ons op onze wenken laten bedienen. Dat maakt allerlei vormen van schizofrenering mogelijk en doet ons permanente hang naar

ongelukkig zijn in het hier en nu van een fantasmagorische wereld oplossen. Maar toch maakt dat nu een geweldige vergissing openbaar die zij in hun idyllische voorstellingen hadden verdonkeremaand.

Want plotseling worden we door dit alles bewust van onze verantwoordelijkheden. Je kunt er naar mate je ouder wordt niet op los blijven leven. In de eerste plaats dien je op je zelf te passen, wat een nieuwe panoptische orde instelt van zelfbewaking. Maar vervolgens blijken we ook verantwoordelijk voor onze nakomelingen en voor het milieu waarin we vertoeven en de plekken waar we neerstrijken. (Niet voor niets werd Guattari na de zelfgekozen dood van zijn kompaan Deleuze een zeer fanatiek en welbespraakte natuuractivist.) En meteen blijkt dat een verantwoordelijkheid voor de Aarde en de Natuur als geheel te impliceren op straffe van een verdoeming van al het leven. En dat blijkt heel zwaarwegende vormen aan te nemen die opnieuw hevige vormen van psychische gespletenheid genereert. Maar het meest navrant zijn de herinneringen die zich aan ons opdringen. Enerzijds van die zalige kindertijd met zijn ongedwongenheid waarnaar we weer nostalgisch gaan terugverlangen. En anderzijds het doorwerken in al onze lichaamsvezels van alle trauma's die in ons zijn opgewekt en door vorige generaties aan ons zijn doorgegeven of misschien wel stiekem opgedrongen. Allemaal trauma's het gewelddadig ontnemen van een idyllische kindertijd en een wilde jeugd. Door wie? Door al onze meer of minder in zowel fysieke als verbale zin met geweld opgedrongen disciplineringen. Ze keren in onze dromen terug als onverwerkte afgesplitste en niet te verdragen componenten van onze persoonlijke herinnering. En over de jaren worden we er ons allemaal van bewust dat we een kampervaring delen die wij alleen maar opgedrongen hebben gekregen via onze ouders, maar waarin zij ooit zijn opgegroeid en door zijn verpest. Om ons daarmee alsnog het leven zuur te maken. En dat, nu, is wat Alice Miller in haar boeken heeft verwoord, waarbij gesteld moet worden dat men zich in het Oostblok daar nog tot aan de Wende in heeft rondgewenteld. Het arbeidersparadijs bleek altijd al een arbeids- en gevangenenkamp te zijn geweest, vanwaaruit zij ons Vrije Westen wensten te vernietigen. Zo niet met bruto geweld, dan wel met sluipende ideologische ondermijning via het inpalmen van onze intellectuelen. Door het giftige Marxisme te prediken dat net zo giftig was als de indoctrinatie van onze opvoeders, waarmee wij via de verspreiding van de veelvormige popcultuur wisten te breken. Alice maakte duidelijk dat het keurslijf ons eigen lijf betreft dat we niet zomaar kunnen afleggen. En haar zoon maakte openbaar hoe haar dat al die tijd parten had gespeeld.

Alice Miller wilde die verlamdend doorwerkende trauma's bespreekbaar maken om ze te kunnen laten vervluchtigen in het besef van de licht- en luchtigheid van al die herinneringen. Natuurlijk moet daar ook ondeugend mee om kunnen worden gesprongen. Door ze zo te laten relativiseren als maar een naargeestige ervaring waar best wel mee te leven valt als iemand dat besef weet te delen. Daarvoor zou het nodig zijn dat eenieder die hierdoor al te zeer werd geplaagd door een therapeut werd bijgestaan die zou moeten optreden als een 'verlichte' getuige. Als iemand die het kind in de client al zijn herinneringen laat uitspreken zonder die te willen duiden of weerleggen. Die empathie betoond vanuit het besef dat het erkennen van het waarheidsgehalte van de uitspraken genoeg is om die herinneringen niet langer te laten uitmonden in naargeestigheid. Door het aanhoren worden de herinneringen lichter gemaakt en zo wordt voorkomen dat de client er in zwelgt om er psychisch aan te gronde te gaan. Daarmee ging de hele Freudiaanse betweterij op de helling en werden al die neurotisch veronderstelde betrekkingen die via de seksualiteit een mens zouden beklemmen allemaal tot een futiliteit. En net zo goed al die betrekkingen tussen klassen en standen of maatschappelijke milieus!

Maar haar zoon legde na haar dood de gespletenheid van zijn moeder bloot, waarvan hij al zijn hele leven een *stille* getuige was geweest. Juist naar haar zoon toe had ze al die overwegingen met voeten getreden. Ze was een naoorlogse heldin omdat ze aan de Holocaust had weten te ontsnappen en haar moeder en zus had weten te redden. Dat had ze gedaan door een Poolse identiteit aan te nemen. Haar vader was wel vermoord omdat hij te ziek was om te worden gered. Liever zou ze naar Amerika zijn gevlucht en heldhaftig had ze die mogelijkheid laten verschieten. Maar ze had een grote afkeer van haar moeder en van haar joodse afkomst die ze altijd had vervloekt. Die joodse afkomst had ze haar zoon ontzegd en ze had er met lede ogen in toegestemd dat zijn vader – haar Duitse man met de naam Miller – hem had mishandeld. Ze had hem zelfs tot zijn achtste in een kinderinternaat geplaatst om zelf samen met haar man de tijd te hebben om een academische carrière van de grond te tillen; iets wat ze zelf had bestempeld als een vorm van kindermishandeling. Alleen als aangesproken getuige bij het schrijven van haar boeken had hij enig geluk en vertrouwen gevoeld; verder liet ze hem steeds in de steek en deed hem af als een mislukkeling.

Welnu, na haar dood in haar zelfgekozen kluizenaarswoning in een landelijke dorp aan de rand van het arcadische berggebied van de Zuidfranse Provence was hij op onderzoek uitgegaan. En allengs ontdekte hij dat ze een leugen had geleefd. Ze was onder dwang getrouwd met haar beul die een nazi was geweest die haar afkeer van het Jodendom bevestigde en haar een ontsnapping aan het ghetto had verschaft; om haar vervolgens daarmee te chanteren en tot een huwelijk te dwingen. En na de oorlog was ze in Polen weer in dezelfde kerker van de discriminatie en de ontkenning van haar identiteit beland. En toen had ze via de academische wereld zelf een vlucht naar Zwitserland weten te regelen op voorwaarde dat ze haar man en haar zoon zou meenemen. Al die jaren had ze dit voor haar zoon verborgen weten te houden. Maar ook had ze haar trauma van de oorlog, vooral waar dat het verlies van haar vader betekende, zelf volstrekt niet weten te verwerken. Wel had ze haar zoon ingewijd in haar psychotherapeutische benadering. Dat werd zijn redding. Met dank aan Alice de gevierde kindertherapeut die als zijn verzorgende moeder in werkelijkheid in tegenspraak leefde met haar verbluffende bevindingen. Neergelegd in een reeks boeken, die de hypocriete wereld van de gevestigde internationale psychoanalytici op z'n grondvesten hadden doen schudden!

Dus toch: Alice Miller de (virtuele) heelmeesteres! Hoewel er bij traumaverwerking niet veel valt te helen. Alleen maar te openbaren en overleefbaar te maken wat toch levenslang in de lichaamsvezels blijft doorwoekeren en steeds weer is te triggeren. Zelf voelde ze ook dat ze als therapeute niet meer zoveel te bieden had. Ze sloot haar praktijk in Zurich. Ze voelde zich in Zwitserland een vreemde, niet erg thuis en ook niet welkom. Ze verliet haar man en haar zoon en trok zich volledig terug om een website in te richten. Voortaan huisde ze op haar website waar haar volgers met haar in contact konden treden. Daar stalde ze al haar geschriften. Haar trauma's verwerkte ze in schilderijen die ze ook weer op die website onderbracht. Zo gaf ze vorm aan een leven online als een cultuurnomade. Ze werd zo voor mijn website een belangrijke inspiratiebron...

Illustratief is wat ze schreef in een blog op haar website op vrijdag 20 mei 2005 in haar artikel 'The Longest Journey - or What Can We Expect from Psychotherapy?' (zie : www.alice-miller.com):

We may not always be able to obliterate the traces left by our early upbringing. But once they have been consciously perceived for what they are, they can be used constructively, actively, and creatively, instead of being merely suffered in a passive and self-destructive manner. For example, people only able to survive the early years

of life by serving their parents can, as conscious adults, desist from sacrificing their needs in the service of others, as they were forced to do in childhood. They can look for ways of applying the skills they acquired at this early stage to understanding and helping others in such a way that their own needs are not neglected in the process. They may perhaps become therapists themselves and thus satisfy their own curiosity. If they do SO, they will not practice that profession in order to prove their own power. Once they have consciously experienced the impotence of their childhood they will no longer need such proofs.

These people can then become Enlightened Witnesses, assisting their clients by taking their part and siding with them. This needs to take place in a space that is free of moral pressure, a space where the clients (often for the first time in their lives) can experience what it is like to be aware of their own selves. The therapist will be readily able to place such a space at the clients' disposal if he/she has been through the same experience. The time will have come to cast aside the crutches of morality or professional training (forgiveness, "positive thinking," etc.). These are now superfluous because therapists of this kind will know that both they and their clients have healthy legs they can stand on. Once they are prepared to look their childhood in the face, neither of them will need those crutches any longer.

Dit alles is natuurlijk heel curieus. Alice had haar zoon als verlichte getuige kunnen gebruiken, maar stond hem alleen maar toe een stille getuige te zijn van de wrede praktijken van zijn beide ouders. Ouders, maar ook therapeuten, willen altijd ook de baas zijn over hun kinderen of cliënten, maar leren op latere leeftijd wel dat hun kinderen over zichzelf de baas zijn en zo mogelijk hele goede en vertrouwde vrienden van hun ouders kunnen worden. Zodat zij bij hun overlijden hun kinderen in al hun vertrouwdeheid zij aan zij bij zich hebben. Zo kunnen de kinderen hun ouders als goede ouders internaliseren en de ouders in vrede heengaan. Alice heeft haar zoon dat nooit gegund en daarmee heeft ze gefaald. Maar het is niet zo dat ze daarmee zoals Kristeva verraad heeft gepleegd. Kristeva was een waardeloze feministe die aan de kant van een systeem bleek te staan dat onze vrijheid wilde ontnemen, maar ook aan de kant van de kerkelijke instellingen die nog steeds niet toestaan dat de heilige vader wordt geflankeerd door een levende heilige moeder, een Madonna in levenden lijve die beiden niet toestaan dat kinderen worden misbruikt! Dat is nu net het project van de popster Madonna, die door de Katholieke Kerk in de ban is gedaan, waarover we Kristeva niet hoorden. Maar dan noch: waarschijnlijk willen kinderen alleen ouders voor hun verzorging maar geen ouders die zichzelf steeds in voor het voetlicht plaatsen. Dit alles bewijst het adequate inzicht van Alice Miller en ik wil dit in het vervolg nog in een breder cultureel verband plaatsen door te benoemen hoe wij in Oost en West structureel van onze dromen en kindertijd zijn beroofd. Tot aan de Wende! Ook al is mijn generatie de eerste die een gelukkige kindertijd heeft mogen meemaken. Jawel, ik prijs mezelf gelukkig. Ook mijn ouders hebben me vanuit hun trauma's voortdurend met religieuze willekeur onder dwang gezet. Maar zij hebben mij uiteindelijk welgemoed in staat gesteld hen in mijn vertrouwde aanwezigheid uit dit leven te begeleiden, wat de meest ingrijpende gebeurtenissen zijn in een mensenleven!

FILM ALS ULTIEM-ARTISTIEKE VORM VAN TRAUMATHERAPIE

Het medium FILM als verbeeldend verlengstuk van het welbespraakte THEATER, is bij uitstek het artistieke middel voor het verwerken van traumatische ervaringen. Met bewegende beelden kunnen dergelijke ervaringen worden opgewekt door de werkelijkheid als het ware visueel te laten herbeleven. Om zo dat publiek tot dit soort heftige inzichten te laten komen, via een kortstondig enerverend schouwspel in een verduisterde bioscoop. Film kan dan als een verlichte getuigenis gaan werken die

hetzelfde effect heeft als wat de analist teweegbrengt bij zijn client. Maar als maatschappelijk fenomeen grijpt FILM daarbij veel dieper in.

In de tijd dat ik in het gedachtengoed van Alice Miller werd ingewijd, raakte ik ook hevig verslingerd aan de films van Andrej Tarkovsky. Dat gebeurde pas met het bekijken van de film *Stalker*, bijna helemaal alleen in een Amsterdams filmhuis in '81. Eerder had ik *Solaris* en *De Spiegel* gezien, maar het waarderen van die films kostte me grote moeite. Ik moest me inhouden, om niet weg te lopen tijdens de voorstelling. *Solaris* vond ik een al te saaie en trage dystopische sciencefiction en *De Spiegel* het navelstaarderige geneuzel van wat oudere mensen die in een maatschappelijke crisis zijn vastgelopen. Duidelijk was te zien dat de USSR geen onderhoudend of spectaculair vermaak te bieden heeft en van de popcultuur is verstoken die ons Westerse leven zo enerverend maakte. Ik kreeg het vermoeden dat de Russen op de keper beschouwd alleen maar naarstig naar een leven zoals in het Westen verlangen en zich wentelen in de weemoed van hun verpieterde rijke negentiende eeuwse cultuurprestaties. Lermontjev, Dostojewski, Toergenjev, Tolstoj, Tsjechov, Gogol of zelfs Oblomov staken hier toch ver bovenuit?! Let wel: ik was nogal actief in de studentenbeweging waarin de communisten nietsontziend de dienst uitmaakten, aangestuurd vanuit het Kremlin. Of aangezet door de geschriften van Antonio Gramsci, geschreven in de gevangenis waarnaar hij door Mussolini was verbannen. Maar ik kon de indrukken die de poëtische bewegende beelden bij me opriepen, niet vergeten. Ze zouden nog lang nawerken. Ook het epos over het leven van de iconenschilder Andrej Roeblyev was toen al voorhanden, maar kreeg ik pas begin jaren 80 via de videotheek te pakken om op mijn eerste Betamax videorecorder af te kunnen spelen. Dat deed ik in diverse sessies, want de traagheid en onsamenhangendheid van de enscenering was erg onwennig en mijn geduld weerbarstig. De film begint erg curieus. Bij een witte orthodoxe kloostertoren probeert men een heteluchtballon omhoog te trekken. En dat 380 jaar voordat de gebroeders Montgolfier dat als eersten lukte: vliegen als een zwaan over het vlakke land. Maar in Rusland is altijd alles al eerder uitgevonden en met simpele middelen uitgeprobeerd. Natuurlijk als fantasie, achteraf! Geen prachtig opgetuigde gondel maar een stel warrige touwen waarin een verwilderde ballonvaarder zich nestelt om weldra hard te landen langs de waterkant. Daar zakt de ballon die bestaat uit een enorme lappendeken van dierenhuiden, in elkaar. En dan wordt er op een zwart springpaard ingezoomd dat zich traag met z'n poten omhoog, uitstrekt op de oever. Daarna neemt het epos een aanvang. Alles is in een naargeestige spanning op celluloid vastgelegd. Door de lyriek wordt de kijker zo overbluft, dat hij of zij wel hoogst geïntrigeerd 3 uur lang moet blijven kijken. Dit is duidelijk geen keurig gedocumenteerd historisch verantwoord filmverhaal. Maar wat is het dan wel!

Zoveel was me wel duidelijk: Tarkovsky filmt met het oog en het gemoed van een mysticus die elk aards fenomeen diep op zich in laat werken. Maar hij probeert als een ware gelovige de culturele betekenis van de orthodoxie in Rusland te tonen dat in die jaren door de Tartaren onder de voet werd gelopen, zoals later opnieuw door de communisten. Te midden daarvan schildert een monnik de prachtig kleurig vergulde, gestileerde iconen die nu nog in de iconostase van Zagorsk prominent te bezichtigen zijn! Zowel de Tataren, als de fascistten als de communisten hebben dat niet weten weg te moffelen! Het effect op mij is het ontstaan van een enorme aandrang om de gemankeerde sfeer van dit mysterieuze land te willen proeven en ondervinden. Het is ook precies wat ik gedaan heb toen een mogelijkheid zich aandiende. Maar eerst schafte ik nog zijn boek aan dat in 1987 in de Nederlandse vertaling op de markt verscheen: *'De Verzegelde Tijd'*. Daarin legt hij uit wat de achtergrond van zijn wijze van filmen is. Dat behandelt hij daarin op een nogal formalistische manier. Maar de films die ik

inmiddels diverse keren achter elkaar had gezien gaven me het gevoel dat er meer aan de hand was dan een opvatting over wat een kunstfilm, waarvan hij zich als de grootste protagonist opwerpt, vermag te zijn. Zowel Solaris, De Spiegel, Stalker en vooral ook Nostalghia tonen iets dat duidelijk met het leven in dat afgezonderde land van doen heeft, zoals hij dat had geleefd en was ontvlucht. Zijn boek begint met het bespreken van zijn eerste grote bioscoopfilm 'De Jeugd van Ivan'. Die had ik toen nog niet gezien en dat is pas dit jaar - 2019 - voor het eerst gebeurd. Opnieuw was het zien van die film een 'eyeopener'.

Volgens Tarkovsky heeft het kunstzinnig filmen zich vanuit het amateurfilmen en het ontstaan van de publieksfilm, langzaam ontwikkeld. Bij hem is die kunst tot volwassenheid gekomen. Een kunstfilm is niet langer een film dat het publiek wil vermaken of vooral imponeren met een spectaculaire voorstelling die een opeenvolgend verhaal met een plot, vertellen. Tegelijk met het ontstaan van de kunstfilm als een dichten met bewegende beelden ontstond een nieuwe kunstvorm die alle andere kunstvormen volledig overstijgt door een werk van verbeelding in tweedimensionale beweging te zetten. Via het oog van de camera wordt in zo'n film het verloop van de tijd geregistreerd op een manier waarop het geheugen van zowel de maker van de film als de toeschouwer wordt geactiveerd. Dat beeld betreft niet langer een opmerkelijk object of een geënceneerd theaterstuk, maar een voorstelling van het tijdsverloop zelve dat allerlei herinneringen oproept aan hoe de filmer die tijd heeft beleefd. Dat geheugen is weliswaar tijdgebonden, maar dan niet aan een lineair verloop maar aan een verloop van spontaan opgeroepen beelden die door de tijd van verleden, naar heden en toekomst heen bewegen; vaak vertraagd en verdicht omdat het met emoties en begeesting is beladen. Tarkovsky duidt daarbij het amateurfilmen - het selectief registreren met de camera van wat er rondom de filmer gebeurt en valt waar te nemen - aan als het 'beeldhouwen in de tijd'. Maar in een kunstfilm wordt de tijd verzegeld, zo stelt hij dat nadrukkelijk. Vastgelegd als een ervaring die tijd vasthoudt in een filmrol van aaneengeregen montages die wacht om te worden vertoond aan een publiek waardoor de maker met het publiek een wisselwerking aangaat. Daarbij wordt hij zelf aangestuurd door een fascinatie voor ouderdom en vergane glorie die door film als het ware wordt gereanimeerd. Dat brengt volgens hem het wezen van de dingen aan het licht; in Japan aangeduid met het begrip 'Saba', oftewel de bijzondere bekoring van 'verroesting'. Ook wel door hem in verband gebracht met het 'Natrekken van de Verloren Tijden' in de boeken van Marcel Proust. Pas in de voorstelling resulteert de beleving van de film als een apart en intensief beleefd gecomprimeerd tijdsverloop, zowel voor de maker als voor het bewuste publiek. Eenieder beleeft dat op zijn eigen innerlijke wijze, ingegeven door zijn of haar geassocieerde gedachten en geheugenstromen.

Nu is er over de filmtheorie van Tarkovsky, zoals hij die in dat boek aan zijn filmpubliek heeft voorgeschoteld, veel aandacht besteed in allerlei filosofisch getinte publicaties. Dat gaat maar door, tot op de dag van vandaag. Blijkbaar is die theorie zeer belangwekkend ook na verloop van vele jaren. In zijn twee essays over de ontwikkeling van de filmkunst - Cinema I en Cinema II - heeft de Franse postmoderne filosoof Gilles Deleuze op een vergelijkbare wijze op het verschijnsel film gereflecteerd. Eerst was er de film met het eenparig bewegende beeld, van een montage van spektakel in een lineair tijdsverloop. Dat begon met de eerste filmvoorstelling van de gebroeders Lumière, ook door Tarkovsky aangehaald als een sublieme vertoning! Toen, eigenlijk pas na de Tweede Wereldoorlog, verscheen de film-van-het-tijdsbeeld, die niet meer lineair maar op een poëtische manier de gebeurtenissen in de voorstelling aan zich voorbij liet trekken als een voorstelling van verschuivende tijdsperspectieven. Er is

verondersteld dat hij die gedachten aan dat boek van Tarkovsky zou hebben ontleend, al schrijft Deleuze dat niet met zoveel woorden. De formalistische wijze waarop beiden het verschijnsel film behandelen vertoont onmiskenbaar veel overeenkomsten. Maar Deleuze was slechts een beschouwer en geen filmer. Terwijl Tarkovsky een reeks hele specifieke films heeft gemaakt die allemaal op zich een heel bepaalde kijk op de in die films geënceneerde werkelijkheid - als realiteit van het leven of als droom of herinnering - leveren. Meer en meer voegt Tarkovsky vrij willekeurig herinneringsbeelden en droombeelden in, tussen de opeenvolging van vaak ogenschijnlijk nogal willekeurige gebeurtenissen die steeds meer ingetogen zijn en nauwelijks nog een plot vertonen. De shots zijn vaak lang en traag en verglijden panoramisch, soms zelfs in een vogelvluchtperspectief. Dat resulteert in het opwekken van een dromerige onwerkelijke sfeer. Ook zoomt hij herhaaldelijk in op ondiep, langzaam stromend water over gebroken mozaïek. Waarbij de wind rimpels doet ontstaan. In een ruïnelandschap waar de tijd als het ware heeft stilgestaan. Of hij laat de camera traag voortbewegen door een landschap van berkenbomen, terwijl onderwijl het holle geluid van een koekoek ergens vandaan komt en de sacrale muziek van Bach naar de achtergrond dringt. Zo wordt het bos waarin de eenzellige vogel huist via geluid aanwezig gesteld of in het geheugen opgeroepen! Alsof de landschapsschilderijen van de Russische negentiende eeuwse grootmeester Levitan in beweging worden gezet, voorzien van sfeervolle geluiden rondom! Afgewisseld met opnames als een animatie van de schilderijen van de romantics Caspar David Friedrich met zijn dreigende sfeertekening. Alle componenten van de film worden steeds weer ingezet om een romantische of spirituele, vaak beklemmende sfeer op te roepen. Tarkovsky filmt nooit overspannen stadslandschappen of moderne stadsinterieurs waarin zich een modern psychologisch of crimineel plot ontrolt. Hij roept de landelijke sfeer van de datsja op waar de acteurs hun weemoedige en onmogelijke herinneringen tegen elkaar uitspelen. Altijd vanuit het perspectief van een mannelijke hoofdrolspeler die met een ongrijpbare vrouwelijke tegenspeler geconfronteerd wordt. Een steeds weer is die vrouwfiguur een minnares of een moeder! En de man een door depressies en nostalgische herinneringen getormenteerd individu. Of het nu gaat om Stalker in de gelijknamige dystopische sciencefiction, of Kelvin in het ruimtestation outerspace waar een planeet het verleden op aarde materialiseert via uit hun herinnering opgeroepen persoonlijke bezoekers. Of om de hoofdrolspeler in de film Nostalghia. Zelfs het ruimtestation blijkt een futuristische datsja, met reproducties van de Vlaamse schilder Breugel op de achterwand geprojecteerd. Breugel appelleert bij iedere Rus aan een levensgevoel, uitgedrukt in de notie van 'De Russische Ziel', zegt Andrej in een interview.

Wat heeft dit toch allemaal te betekenen. Daar spreekt hij zich niet direct in zijn boek over uit. Hij vertelt alleen dat hij werkt met metaforen en symboliek, waarbij hij de symboliek eigenlijk verafschuwd. Maar mij lijkt er eerder sprake van ver-zinne-beelding, een prachtig en perfect typerend Nederlands woord: de filmische verbeelding krijgt een zinnelijke of misschien welhaast bovenzinnelijke lading die de toeschouwer met behulp van zijn eigen associaties moet zien te duiden. Terwijl je visueel zoveel onsamenvattends krijgt voorgeschoteld dat het je begint te duizelen. Als je dit aanschouwt in een verduisterde bioscoop in het Westen wordt je achtergelaten met een mateloze maar niet te bevatten intrige. Dit is zo anders dan al die spectaculaire Hollywoodproducties die alles hoogst enerverend in het acute heden heftig laten samenkomen en botsen in een heftig plot. Tarkovsky stelt dat zijn kunst het oprechte-leven-zelf in beeld brengt, ja, dat de film door de voorstelling gaat leven. Maar met zijn films betreft dat dan duidelijk het leven zoals de Russen dat leefden, toen het communisme verkruimelde. Menige brieven-schrijver aangehaald in zijn boek, beaamt dat. Mijn conclusie was dat het vooral gaat om een

Russisch laatcommunistisch levensgevoel, ook na het zien van Nostalghia waarin een schrijver die naar Italië trekt niet loskomt van het land dat hij onherroepelijk heeft moeten verlaten. In het Westen aangekomen beleven Russen dat als het terugverlangen naar een land waarin ze onmogelijk leven konden, maar toch doorleefden op een manier zoals door Tarkovsky in zijn film verbeeld. In optima forma is dat te aanschouwen in de film De Spiegel!

Om hier vanuit het knusse Holland vat op te krijgen leek het me nodig me maar eens in dat Rusland te vestigen en daar dat ware leven te ondergaan. Dat ben ik gaan doen direct na de Wende, zodra de mogelijkheid zich aandiende! Ik ging in '93 naar Moskou om er een cursus Russisch te nemen en op pelgrimage te gaan naar de locaties van de film Andrej Roeblyev: het Andronnikovklooster in Moskou en de boerse hoofdzetel van de orthodoxie Zagorsk, waar de iconen hangen zoals op het eind van de film in kleur door Tarkovsky voorgetoverd met de langzaam verglijdende camera. En later naar Vladimir en Soezdal waar de vervallen kerken en klooster werden gerestaureerd die het religieuze centrum van het laatmiddeleeuwse Rusland hadden gevormd.

Dat heb ik geweten! Ik werd door het land en z'n inwoners ogenblikkelijk volledig overrompeld. Ik kwam terecht op een andere planeet Aarde (Solaris?) die alleen in naam socialistisch was geweest, maar bezig was volledig te verzanden. Onze Westerse tijdgeest van spectaculaire technische-economische vooruitgang is sinds WOII van een volkomen andere orde dan die van de Russen die sinds de Oktoberrevolutie collectief in een soort strafkamp hebben verkeerd, waarin je je alleen met je familie geborgen kon terugtrekken in de datsja. Als je daar al over beschikken kon. Ik had al het werk van Russische socioloog Bakhtin gelezen over de rol van de groteskerie bij Rabelais als het op z'n kop zetten van de Sociale Orde. Maar daarbij kwam ik een uitspraak van Bakhtin tegen, veronderstellend dat er alleen in het strafkamp een gevoel van vrijheid heerst. De Goelag als Gargantua! Bakhtin was jaren tot het strafkamp veroordeeld, maar wilde dat niet verlaten toen hem die mogelijkheid werd geboden. Precies om deze reden! Voor Tarkovsky moet het niet anders zijn geweest als bevlogen kunstenaar. Veel van zijn collega's hielden hem voor dat hij dat echte leven in het kamp niet kende en zo slim was geweest zich in het Westen belangrijk te maken zodat hij uiteindelijk het benarde land kon verlaten. Om daar dan met de wezenlijk Russische eenzaamheid te worden geconfronteerd van het nergens thuis zijn. Ook niet in het Katholieke of Eurocommunistische Italië. Zo had hij de grootste moeite de ruimte van een Italiaanse kathedraal te betreden. In Nostalghia wordt dat uiteindelijk mogelijk in een ingestorte gotische kathedraal ergens in de omgeving van Siena. Daarin stelt hij als decor zijn nagebouwde oude datsja in de kerkruimte op in de sacristie. Om er de hoofdrolspeler voor de kale voortuin - als verlamd met zijn hond voor een plas water - zich zittend te laten uitstrekken. En dan begint het naar het eind van de film toe licht te sneeuwen. In Andrej Roeblyev gebeurt ook iets dergelijks en dan zegt zijn vriend en begeleider Kyrill tegen Andrej: "Er is niets verontrustender dan sneeuw in een tempel".



Dit is het laatste shot uit *Nostalgia*, wat men bewegend moet zien om geleidelijk een lichte sneeuw te zien neerdalen die de kijker rillingen bezorgd. Hier toont Tarkovsky wat niet direct gezegd kon worden: de heilsleren van kerk en socialisme zijn totaal in verval geraakt, maar daartussen staat nog altijd het behouden huis, in Rusland de datsja.

In een interview heeft Tarkovsky gesteld dat het geloof het enige is dat de mensheid kan redden. Maar zijn deze vertoonde beelden niet juist een statement voor het tegendeel? Ik heb in Rusland met een aantal Russische vrienden het belang van het werk van Tarkovsky voor Rusland besproken. Mijn belangrijkste bron stelde nog onlangs dat voor hem Tarkovsky een profeet was die voorzag dat de Russen weer alle heil in hun orthodoxe geloof zouden terug weten te vinden. En ook hoe enorm het land in verval zou raken met Tsjernobyl als een verwerkelijking van de Zone uit *Stalker* als summum. Maar ik betwijfel het! Ik betwijfel zelfs dat Tarkovsky dit in zijn films aan de orde stelt. Dat zegt hij alleen maar om de verwonderende aandacht te trekken voor zijn werk als bevlogen filmkunstenaar, zo denk ik! Maar ook omdat hij steeds bewijst geen onderhoudende film over iets origineels in het heden zou kunnen maken, omdat hij aan zijn heftige verleden blijft gekluisterd. En daarbij neemt hij zijn publiek in gijzeling!

Als ik de hele reeks van zeven films weer voor mijn ogen heb laten afdraaien, ontwaar ik een totaal andere 'essentie' die zich steeds weer via de trage beelden opdringt. Het begint al meteen met de eerste beelden van 'De Jeugd van Iwan'. En het toont meteen wat hem toch bezielt, wat hij vervolgens langzaam in een grootser besef laat opgaan.

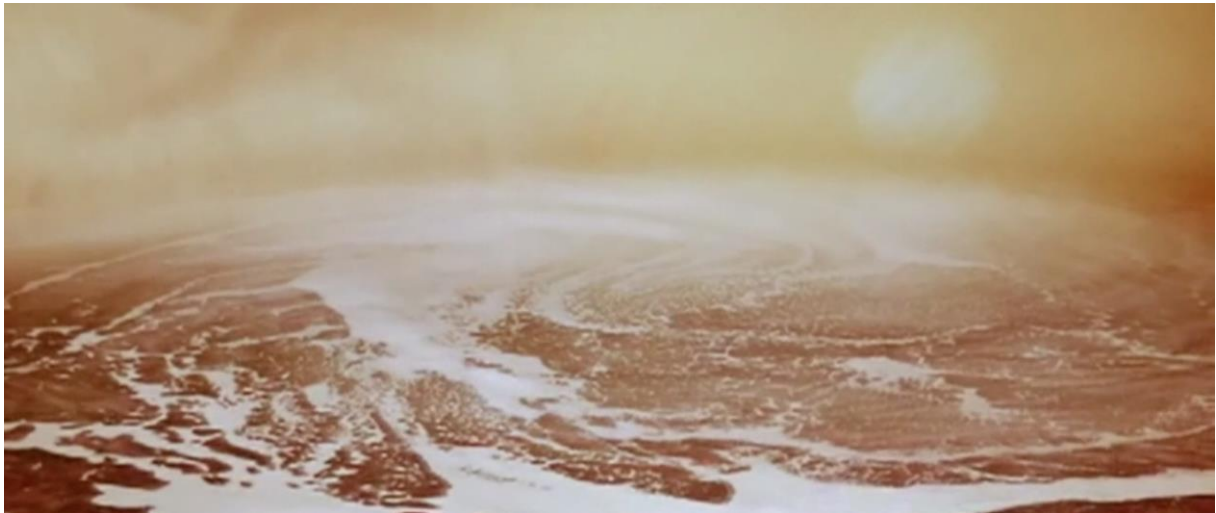
Iwan is een vroegrijpe jongen van twaalf op het eind van de oorlog. Hij ontwaakt ruw uit idyllische droom van een onbekommerde kindertijd. Hij komt in zijn slaap steeds weer in de die droom terug in gezelschap van zijn beschermende moeder. Al is zij allang door de Duitsers vermoord, samen met

zijn vader! Hij blijkt een belangrijke functie te hebben als kleine verkenner die ongemerkt onder de linies weet door te glippen. Zijn meerderen zijn op een merkwaardige manier door hem geïmponeerd. Hij blijkt ze de baas te zijn en zij behandelen hem met een merkwaardig ontzag. Tarkovsky schetst het leven aan het Russische front vanuit een bunker van grenenbalken ingegraven in een berkenbos, vlak voordat de Russen oprukken naar Berlijn. Een brede rivier vormt het front en we zien hoe de legereenheid het uitzetten van Iwan voorbereidt. Ze willen hem nog stoppen in zijn gevaarlijke missie. Maar hij laat zich niet weerhouden, overtuigd van zijn kunnen. Dan neemt de film een sprong in de tijd en met documentaire beelden wordt de inname van Berlijn getoond. Iwans legereenheid vindt de bunker met de archieven van de omgebrachte Russische soldaten. En ineens duikt daarbij de foto van Iwan op. Hij is dus gesneuveld, de missie was mislukt! De film eindigt dan met een onmogelijke droom met allerlei allegorisch of metaforisch te interpreteren beelden. Tarkovsky toont dat Iwans jeugd ook gelukkig had kunnen zijn. Misschien wel had moeten zijn!

Als we weten dat Iwans leeftijd met die van Andrej overeenkomt en dat Andrej gedurende zijn jeugd van het oorlogsgebeuren was gevrijwaard omdat zijn vader als dichter door de autoriteiten hoog werd gewaardeerd en een datsja werd geschonken (datsja = 'staatsgeschenk'), dan dringt zich nadrukkelijk een diepere betekenis op van de film als geheel: De film toont het drama van het verlies van de onbekommerde kindertijd voor de hele generatie van Tarkovsky! Het toont dus een collectief oorlogstrauma, zoals ook onze ouders dat hier hebben ondergaan. Maar voor ons kinderen brak vervolgens de zon door. Wij konden opgroeien in vrijheid en een ontwikkelende welvaart. **Kortom in welbevinden.** Maar onze tijdgenoten achter het IJzeren Gordijn was dat nog lang niet gegeven. Ook nog niet na de Wende! Want toen ik daar aankwam trof ik een wereld die was vergaan van ellende. Het leek wel een immense Zone met allemaal ronddarrende Stalkers, vertwijfelde schrijvers en verdwaasde wetenschappers. Allemaal op zoek naar een sprankje motiverende bezinning! En iedereen wist dat ook het Westen dat niet te bieden had. Het Westen wilde alleen maar dat de Russen zoals alle Westerlingen gedisciplineerd aan het werk zouden gaan om hun land op te bouwen volgens een Westers of tegenwoordig vooral Globaal gemanipuleerd Plan!

Dan, in de laatste film Het Offer duikt de oorlog weer op in een nieuwe gedaante, vernietigender dan ooit. En weer moet de hoofdrolspeler zijn leven opofferen, zoals Iwan eerder. Hij was eerder heel succesvol als schrijver en acteur, maar gefrustreerd door de leegheid van het leven. Deze film draait er geen doekjes meer om en om en om in ambiguïteit en metaforiek. Nu laat Tarkovsky zien wat hij bedoelde met de stelling dat het geloof op zijn Russisch de redding biedt! Bij Ingmar Bergman blijft het bestaan van God altijd ongewis, bij Tarkovsky weet de gelovige alles met zekerheid, maar weten wij als kijker het van geen kant! De nucleaire ondergang is onafwendbaar. In vertwijfeling stijgt zijn gebed ten hemel. En God verhoort op voorwaarde dat het offer wordt gebracht door alles uit het eigen leven op te geven; zelfs letterlijk maar in brand te steken. Maar de grote vraag blijft of het niet allemaal is ingebeeld en de Christusfiguur niet gewoon ernstig gestoord is door het oorlogsverleden. Tarkovsky laat het in het midden: het oorlogs- en kamptrauma wint of wordt (schijnbaar) overwonnen, afhankelijk van de aangenomen al dan niet religieuze kijk op de wereld of het leven! Illustratief hierbij is wat Barbara Rogers in dit verband op haar website www.screamsfromchildhood.com veronderstelt, waarbij zij aan het boek van Martin Miller refereert. Barbara is een nakomeling van de familie Krupp die joden in de oorlog als slaven in hun fabrieken inzetten. Vanuit een schuldbesef werd ze een hondstrouwe adept van Alice

Miller en een aantal jaren de moderator van Millers website. Naar toen Alice haar hekelde raakte ze met Alice in onmin. Zij stelt dat spiritualiteit de blindheid en de illusies van de kindertijd in ons lichaam verankerd, om zo onze oorspronkelijke gevoelens te veroordelen waarmee we ons zouden kunnen beschermen. Dit werpt ze ook alle esoterische heilsleren, zoals het Tibetaans Boeddhisme voor de voeten! Komen we zo niet terecht in een draaikolk (à la de verbeelding in Solaris) van tegenstrijdigheden waaraan niet te ontsnappen valt? Of is dit gewoon de staat van onze huidige alom gedeelde verwarrende werkelijkheid?!



de vortex uit Solaris; het oppervlak van de planeet

Alle films van Tarkovsky tonen ons het drama van een artistiek en spiritueel begaafd kind. Iets wat Tarkovsky tot aan zijn dood is gebleven. Zijn dood werd veroorzaakt door het filmen van Stalker op een chemisch besmette locatie, even ten oosten van Tallinn in Estland. Hij stierf net voor het drama van Tsjernobyl aan longkanker, nog maar 54 jaar oud! Zijn film Stalker uit 1979 lijkt op dat drama, dat het ineenstorten van de Sovjet-Unie inluidde, te anticiperen.

De voor dit essay geraadpleegde literatuur in een studie vanaf medio 1992 tot oktober 2018:

Julia Kristeva: - *Powers of Horror, an Essay on Abjection*. New York; Columbia University Press, 1982.
In the Beginning Was Love, Psychoanalysis and Faith; New York: Columbia University Press, 1987
Black Sun; Depression and Melancholia. New York; Columbia University Press NY, 1989.
Strangers to Ourselves; New York, Columbia University Press NY, 1991.
Murder in Byzantium, a novel; Columbia University Press; New York, 2004

Martin Miller: *The True "Drama of the Gifted Child": The Phantom Alice Miller*; Vertaling door Barbara Rogers, gepubliceerd op de website www.screamsfromchildhood.com met permissie van Caroline Fletscher; Freiburg, maart 2018

Terence McSweeney:

"Beyond the Frame"; the Films and Theory of Andrei Tarkovsky; Aporetic Press, Cyprus, 2015

Andrej Tarkovsky:

De verzegelde Tijd ; Historische Uitgeverij; Groningen 1987

Gilles Deleuze: *Cinema I en Cinema II*; Bloomsbury; London, 2013